

Ενότητα Τρίτη

Η Μεγάλη Κρητική Επανάσταση του 1866 - 1869

Ενότητα Τέταρτη

Το Κρητικό ζήτημα κατά την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας (1869 - 1898)

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ 1

Η μεγάλη κρητική Επανάσταση 1866 - 1869

«Η μεγάλη Επανάσταση του 1866 εκδηλώθηκε αρχικά με τη μορφή αλληπάλληλων διαβημάτων διαμαρτυρίας για τη μη εφαρμογή του Χάτι Χουμαγιούν του 1856 και του φερμανιού του 1858. Ο Ahmed Softazadé και άλλοι ιστορικοί θεωρούν τα αιτήματα των χριστιανών ως πρόσχημα για το απώτερο στόχο τους της αυτονομίας και της ένωσης, και δεν πιστεύουν ότι οποιαδήποτε μεταρρύθμιση θα ήταν αποτελεσματική ή ότι θα τους ικανοποιούσε...».

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σ. 90

ΠΗΓΗ 2

Αίτια, αφορμές, σκοπός της μεγάλης κρητικής Επανάστασης του 1866-69. Απόσπασμα από την υπ' αριθμ. 232 εμπιστευτική έκθεση της 9 Απριλίου 1866 του Σακόπουλου (Έλληνας Πρόξενος) προς το Υπουργείο των Εξωτερικών:

“Γνωσταί εισιν εις την Υμετέραν Εξοχότητα αι ιδέαι και τα αισθήματα των Κρητών. Ο διακαέστερος αυτών πόθος, ως πολλάκις απέδειξαν, είναι να ενωθώσι μετά της Ελλάδος, και προς πραγματοποίησιν αυτού έτοιμοι είναι εις πάσαν στιγμήν να θυσιάσωσι τα πάντα. Και αν συνεχέστερον δεν εκδηλούσι τα αισθήματά των δια σπουδαίων πράξεων, τούτο αποδοτέον εις το ότι αναχαιτίζονται υπό περισκεμμένων τινών ανδρών εν Ελλάδι.

Φαίνεται ότι προ πολλού, βλέποντες αύξουσαν την επιρροήν ην ο νυν Γενικός Διοικητής επί του τόπου εξασκεί και φρονούντες ότι αύτη θέλει αποβή εις το μέλλον επιβλαβής δια τον τόπον, διότι δια της επιτηδειότητος και της πανουργίας του έφερε μεταξύ αυτών την διαίρεσιν, διότι εξαπατά τους μεν, δολιεύεται τους δε και τους μεταχειρίζεται όργανα προς επιτυχίαν των σκοπών του και κυρίως διότι θεωρούσαν αυτόν κατά μέγα μέρος αίτιον της επιβολής των νέων φόρων, δι' ων ο λαός καταπιέζεται, προς δε διότι υπάρχοντος του νυν Διοικητού δύσκολον θα ήτο εν δεδομένη περιστάσει να εργασθώσι προς

μεταβολήν της τύχης των, καθότι λέγουσιν ότι αυτός ικανός είναι τα πάντα ν' ανακαλύψει και τα πάντα να ματαιώσει, βλέποντες ταύτα πάντα, άτινα εν μέρει ίσως εξογκούνται, θεωρούσιν ότι συμφέρει αυτοίς να ενεργήσωσιν ή όπως απαλλαχθώσι τοιούτου Διοικητού, ή όπως καταργηθώσιν οι εναντίον του κατά το 1858 εκδοθέντος φερμανίου επιβληθέντες αυτοίς φόροι.

Ιδόντες δ' εσχάτως ότι επηπειλήθη έκρηξις πολέμου μεταξύ Πρωσσίας και Αυστρίας και προ πάντων ότι συνήλθε το εν Παρισίοις συμβούλιον προς λύσιν του αφορώντος τας Παραδουναβίους Ηγεμονίας ζητήματος, φρονούντες δ' ότι το συμβούλιον τούτο ηδύνατο ίσως να επιληφθή και του κρητικού, εάν επαρουσιάζετο ήδη, έκριναν ότι εύκαιρος περίστασις υπάρχει να πράξωσί τι γενικώτερον. Τόσω δ' ισχυρός είναι ο πόθος των του να ενωθώσι μετά της Ελλάδος, ώστε προσπαθούσι να πείσωσιν εαυτούς ότι αι σημερινάί περιστάσεις είναι προς τούτο πρόσφοροι. Έπειτα, λέγουσι, πάσα [γρ. παν] κίνημα αυτών είναι νέα διαμαρτύρησις τείνουσα προς απελευθέρωσίν των.

Τινές λοιπόν εκ των επισημοτέρων Κρητών και των εξασκούντων επιρροήν εν ταις επαρχίαις συνεννοηθέντες συνήλθον κρυφίως επί το αυτό δια να συσκεφθώσι. Και άλλοι μεν φρονούσιν ότι πρέπει δια μιας να σηκωθή ο λαός εις τα όπλα και να ζητήση αποκαλύπτως την μετά της Ελλάδος ένωσιν της Κρήτης, απευθύνων υπομνήματα εις τας δυνάμεις. Άλλοι δε, θεωρούντες τούτο ακατόρθωτον ήδη, να ζητήσωσι να κηρυχθή η νήσος ηγεμονία υποτελής, υπό την διοίκησιν ηγεμόνος Χριστιανού, φρονούντες ότι τούτο έσεται εν μέγα βήμα προς την εντελή απελευθέρωσιν [...] Εν περιπτώσει δε καθ' ην ιδωσιν ότι δεν συμφέρει ούτε το εν ούτε το άλλο να ενεργήσωσι, τότε να περιορισθώσιν εις το να ζητήσωσι την απαλλαγήν των από τους επιβληθέντας νέους φόρους και την ανάκλησιν του Γ. Διοικητού. Δεν λείπουσι δε και οι ρίπτοντες την ιδέαν, εν αμηχανία και εν αγνοία των πραγμάτων ευρισκόμενοι, να ζητηθή η προστασία καμμιάς των δυτικών δυνάμεων και ιδίως της Αγγλίας. Η τελευταία όμως ιδέα ευτυχώς ούτε σπουδαία είναι, ούτε οπαδούς ευρίσκει». Τι λοιπόν θα πράξωσι και τίνοι τρόπω δεν είναι εισέτι ωρισμένον. Θέλουσι μεν μεταβολήν της τύχης, αλλ' αγνοούσι τι το κατορθωτόν σήμερον προπάντων δε στερούνται ανθρώπων πεφωτισμένων και ικανών να τους χειραγωγήσωσιν».

[Πηγή: Ελευθ. Πρεβελάκη, *Η μεγάλη Κρητική Επανάσταση, 1866-1869*, Αθήναι 1966, σσ. 9 κ.ε.]

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του βιβλίου σας να επισημάνετε και να αναλύσετε τα αίτια, τις αφορμές και το σκοπό της μεγάλης Κρητικής Επανάστασης του 1866-1869.

2.

ΠΗΓΗ

Το υπόμνημα της 14ης Μαΐου 1866 των Κρητών προς το Σουλτάνο. Ταυτόχρονη αναφορά (15 Μαΐου 1866) στους προξένους και στους ηγεμόνες των Μεγάλων Δυνάμεων στα Χανιά (αποσπάσματα)

«35 έτη παρήλθον και κατά το διάστημα τούτο η ζωή των πατέρων ημών και ημών των ιδίων υπήρξε σειρά καταπιέσεων, αδικιών και δυστυχημάτων.

Ουδείς περιηγητής ήλθεν εις τον ωραίον πλην ατυχή τόπον μας χωρίς να συγκινηθή από τα παθήματα μας. Βαρυτάτους φόρους καθ' εκάστην αυξανόμενους πληρώνομεν πλην ουδέν των καλών, όσα πάντες οι λαοί εις αντάλλαγμα των βαρών τούτων χαίρουσιν, απολαμβάνομεν· η δικαιοσύνη είναι παρ' ημίν άγνωστος, ούτε δικαστήρια αντάξια του ονόματος έχομεν, ούτε νόμους· διοικήσεις είναι η αυθαίρετος θέλησις του αντιπροσώπου της Υψηλής Πύλης. Τα τέκνα ημών ένεκα ελλείψεως σχολείων ανατρέφονται εν τω σκότει της αμαθείας, τα ολίγιστα σχολεία, τα οποία έχομεν, συντηρούμεν σχεδόν πάντα εκ του υστερήματος ημών. Ημείς αυτοί διατηρούμεν τον κλήρον μας. Εις ουδεμίαν δημοσίαν θέσιν είμεθα δεκτοί, οδών και γεφυρών εντελώς στερούμεθα· η μαρτυρία ημών δεν έχει ισχύν απέναντι της του Οθωμανού, τα εκ μέρους των Οθωμανών προς ημάς αδικήματα σπανίως τιμωρούνται· εν γένει δ' ουδενός, όσων απολαύει και ο ελάχιστος υπήκοος κράτους πολιτισμένου, απολαμβάνομεν ημείς. Είμεθα παντελώς δούλοι της ετέρας φυλής» (Τουρκοκρητών)! (...) Επιπλέον απευθυνόμενοι προς τους βασιλείς των Μ. Δυνάμεων (Μ. Βρετανίας, Γαλλίας, Ρωσίας), ζητούν τη συνδρομή τους για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και συμπληρώνουν αμέσως πιο κάτω: «Αν όμως τούτο είναι σήμερα αδύνατον ... τουλάχιστον ... ευδοκιμήσατε ... να μας χορηγηθή οργανισμός πολιτικός, να μας δοθώσι νόμοι, να συστηθώσι τακτικά δικαστήρια· η βαρειά φορολογία μας να μετριασθή και τακτοποιηθή, η ηθική μόρφωσις του λαού να εμψυχωθή και μέρος καν των φόρων μας να δαπανάται εις την βελτίωσιν της Πατρίδος ημών, και εν γένει να θεραπευθώσι τα δίκαια παράπονά μας διά κυβερνήσεως χριστιανικής και φιλανθρώπου».

Το κείμενο του υπομνήματος στο: Ν. Τσιριντάνη, *Η πολιτική και διπλωματική ιστορία της εν Κρήτη εθνικής επανάστασεως 1866-1868*, τόμος Ι, Αθήνα 1950-51, σσ. 160-165 και στο: Ελ. Πρεβελάκη - Β. Πλαγιανάκου-Μπεκιάρη (εκδ.), *Η Κρητική Επανάστασις 1866-1869. Εκθέσεις των εν Κρήτη Προξένων της Ελλάδος*, 2 ττ., Αθήνα 1967-1970, τ. Ι, σσ. κθ' - λ'

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο της πηγής και τις σχετικές πληροφορίες¹ του βιβλίου σας:

- α) Να σκιαγραφήσετε την κατάσταση που επικρατούσε στην Κρήτη στις παραμονές της μεγάλης Κρητικής Επανάστασης του 1866-1869.
- β) Να αναφέρετε τα αιτήματα που απευθύνουν οι Κρήτες προς το Σουλτάνο και τους αντιπροσώπους των Μ. Δυνάμεων.
- γ) Να κρίνετε αν οι διατάξεις του Οργανικού Νόμου του 1868 ικανοποίησαν τα αιτήματα των Κρητών. Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

¹ Η ερώτηση αυτή μπορεί να δοθεί στους μαθητές, αφού ολοκληρωθεί η επεξεργασία της σχετικής ενότητας (Ενότητα Γ': Η μεγάλη Κρητική Επανάσταση του 1866-1869, σσ. 189-194).

3.

ΠΗΓΗ 1

Ο Οργανικός Νόμος του 1868

Ο Οργανικός Νόμος, που συντάχθηκε υπό την πίεση της Κρητικής Επανάστασης, εντάσσεται μέσα στα πλαίσια του τουρκικού μοναρχικού συνταγματικού καθεστώτος. Έτσι, παρόλο που είχε τη μορφή «παραχωρημένου» Συντάγματος και Προνομιακού Ορισμού, πράγμα που θα ικανοποιούσε και τους Κρητικούς και τις Μ. Δυνάμεις, δεν ξέφυγε ωστόσο καθόλου από την τουρκική παράδοση. Άλλωστε πουθενά δε γίνεται μνεία για ατομικά δικαιώματα και άλλες ελευθερίες. Με το σύστημα όμως της περιορισμένης αυτοδιοικήσεως που υποσχόταν, ο Οργανικός Νόμος αποτέλεσε το πρώτο βήμα για τη χειραφέτηση, άσχετο αν οι διατάξεις του δεν τηρήθηκαν, με αποτέλεσμα οι Κρητικοί, δέκα χρόνια αργότερα, να οδηγηθούν και πάλι σε επανάσταση.

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΓ', σ. 277

ΠΗΓΗ 2

Ο Οργανικός νόμος ... αποτέλεσε την τουρκική απάντηση στα αιτήματα που είχαν απευθύνει οι Χριστιανοί στο Σουλτάνο με την αναφορά της 14/26 Μαΐου 1866, πριν ακόμη καταφύγουν σε επανάσταση. Το γεγονός ότι από τότε είχε μεσολαβήσει ενάμιση χρόνος αιματηρών αγώνων και στρατιωτικών επιτυχιών των Χριστιανών, που έχοντας οδηγήσει την Πύλη σε κρίσιμη θέση παρέιχαν σε αυτούς το δικαίωμα να διεκδικήσουν πολύ πιο φιλόδοξες λύσεις, δε λαμβανόταν υπόψη.

.....
Στον κρητικό Χάρτη τα δύο πληθυσμιακά στοιχεία ορίστηκε να συνυπάρχουν ως δυο χωριστές οντότητες, με προδιαγεγραμμένη τη θέση του καθενός. Παρόλο που ο Ααλή, κάτω από την πίεση της κρητικής επανάστασης, υπογράμμισε το 1867 σε υπόμνημά του προς το Σουλτάνο την αναγκαιότητα να επισπευσθεί η εφαρμογή της ισοτιμίας μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων, με τον Οργανικό Νόμο οι Μουσουλμάνοι του νησιού διατήρησαν ακέραια την προνομιακή τους θέση. Οι δυο κοινότητες θα συνδέονταν με την αντιπροσώπευσή τους στις διάφορες εξουσίες. Έτσι, άνοιξαν τα δημόσια αξιώματα για τους Χριστιανούς, όπως είχε ήδη εξαγγελθεί στο Χάτι Χιουμαγιούν του 1856, και προσδιορίστηκαν οι θέσεις που τούτοι δικαιούνταν να καταλάβουν. Δέκα χρόνια αργότερα, με τη Συμφωνία της Χαλέπας, ο αριθμός των θέσεων αυτών επρόκειτο να αυξηθεί. Ωστόσο και πάλι θα είμαστε μακριά από την αναλογική αντιπροσώπευση, την αναγνώριση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων και τη συγχώνευση των στοιχείων. Εκείνο πάντως που ο Οργανικός Νόμος καθιέρωσε στα 1868 ήταν ότι αναγνώρισε νομικά την ύπαρξη του χριστιανικού στοιχείου, ενώ στην προηγούμενη από το 1868 περίοδο η γραμμή ήταν το στοιχείο αυτό κατά κανόνα να αγνοείται ή να είναι αντικείμενο δουλικής μεταχείρισης.

Κ. Καλλιτάκη-Μερτικοπούλου, *Η εσωτερική κατάσταση στην Κρήτη 1868-1877*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1984, σσ. 124-125

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου να εξηγήσετε γιατί η παραχώρηση του Οργανικού Νόμου αποτελεί σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη του Κρητικού ζητήματος.

4.

ΠΗΓΗ

Η Υποδοχή του Οργανικού Νόμου - Πολιτική Σάτιρα

I. Οι πολιτικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην Κρήτη κατά διάρκεια της μεγάλης κρητικής επανάστασης του 1866-1869 και τη δεκαετή περίοδο που ακολούθησε ως την επόμενη επανάσταση του 1878 αφύπνισαν και όξυναν το πολιτικό αισθητήριο του κρητικού λαού. Κατά την περίοδο αυτή (1868-1878) εμφανίζονται στην Κρήτη τα πρώτα δείγματα πολιτικής σάτιρας, που στρέφεται κατά της σουλτανικής δεσποτείας και των οργάνων της, κατά των θεσμών και των νόμων που επιβλήθηκαν στην Κρήτη με το λεγόμενο Οργανικό Νόμο του Ααλή Πασά (1868), κατά συγκεκριμένων προσώπων, μουσουλμάνων και χριστιανών, και αποσκοπεί στην ενημέρωση και στη διαφώτιση του κρητικού λαού για τις δόλιες ενέργειες προδοτών και οπαδών της φιλότουρκης τότε αγγλικής διπλωματίας.

II. Ο Β. Ψιλλάκης γνωρίζει δύο ... σάτιρες και τις μνημονεύει με τους τίτλους τους: «...σάτιραι κωμικοτραγικά διεσκορπίζοντο, δύο των οποίων εν ιδιώματι κρητικώ εν Ερμουπόλει τυπωθείσαι περιεκτικώταται δε της χαώδους καταστάσεως, η μιν, δισέλιδος και οκτάστηλος, επεγράφετο: 'Της Κρήτης ο Οργανισμός, του Δοβλετιού ο στολισμός', η δε, δισέλιδος και τετράστηλος, απηυθύνετο εις τον Κρητικόν Λαόν υπό γέροντος εξ Ίδης αγωνιστού, επί της διοικήσεως των βαληδών Ρεούφ και Μουκτάρ (1875)». ...

Οι σάτιρες αυτές παρουσιάζουν με δηκτικώτατους στίχους τα δεινά που επισώρευσε ο Οργανικός Νόμος. Απευθυνόμενος προς τον σουλτάνο ο ανώνυμος στιχουργός γράφει χαρακτηριστικά:

*Κείνος ο μέγας, ο πολύς της Κρήτης ο Οργανισμός
εγίνηκε κουφός, τυφλός στην κεφαλή μας πειρασμός.
Έκαμες μια συνέλεψι² τον πόνο μας να λέμε,
κι εκείνοι μας επαίζουνε και φεύγομε και κλαίμε...*

Τα δικαστήρια αποκαλούνται αδικητήρια και βασανιστήρια³:

*Μα και τα δικαστήρια! Ο Θιός να μας τα ζήση!
τέθοια βασανιστήρια δεν βρίσκονται στη κτίσι!
καλός θα να'σαι φωνιαλάς, να ξεύρης από νόμους*

² «Παρόλο ... το σπουδαιοφανή της χαρακτήρα οι αρμοδιότητες της Συνελεύσεως ήταν περιορισμένες σε ανώδυνα θέματα, όπως ήταν το συγκοινωνιακό, τα έργα της δημόσιας ωφέλειας ή άλλα σχετικά με το εμπόριο, τη βιομηχανία και τη γεωργία, ενώ δεν περιελάμβαναν θέματα πολιτικής ή άλλα κρίσιμα σχετικά με την άμυνα ή την εσωτερική ασφάλεια» (Ι.Ε.Ε., τ. ΙΓ', σ. 277).

³ «Οι σκόπιμες ασάφειες του Οργανικού Νόμου δημιούργησαν μια βαβυλώνεια σύγχυση και η εφαρμογή των διατάξεών του στη διοίκηση και την απονομή της δικαιοσύνης γελοιοποίησε κάθε έννοια δικαίου και έννομης τάξης, έτσι που τα δικαστήρια 'ωνομάζοντο υπό του λαού αδικητήρια'» (Β. Ψιλλάκης, *Ιστορία της Κρήτης από της απωτάτης αρχαιότητος μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, τ. 3, Χανιά 1909, σ. 1206) [Θ. Δετοράκης, ό.π.].

να σου μπιτίσουν τη δουλειά ύστερ' από τρεις χρόνους...

*Αν κάμη Τούρκος το ταβά, δίκιο 'χει χωρίς άλλο,
αν τονε κάμη χριστιανός έχει άδικο μεγάλο·
αν έχη Τούρκος άδικο πασχίζου να το κρύψου,
και αν το έχη χριστιανός μεγάλο να το δείξου·
δικαιοσύνη αυτό θα πη, δίκια ισονομία!
το λύκο για να συγχωρού, να τιμωρούν τη μύγια.*

Θ. Δετοράκη, *Η πολιτική σάτιρα στην Κρήτη τον 19ο αιώνα, Πεπραγμένα Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ₁, σσ. 109, 114-115

Με βάση το περιεχόμενο του παραθέματος και τις ιστορικές σας γνώσεις να παρουσιάσετε και να αιτιολογήσετε τη στάση των Κρητών απέναντι στην παραχώρηση του Οργανικού Νόμου.

5.

ΠΗΓΗ 1

Η Σύμβαση της Χαλέπας (1878)

Χωρίς αμφιβολία η σύμβαση της Χαλέπας απείχε πολύ από τους στόχους που είχαν θέσει οι Κρητικοί, όταν τον Ιανουάριο του 1878 άρχιζαν τον ένοπλο αγώνα τους. Με την τροπή όμως που πήραν οι διεθνείς εξελίξεις και τον παραμερισμό του Κρητικού ζητήματος από το συνέδριο του Βερολίνου, η συμφωνία του 1878 έσωσε το νησί από νέες βιαιότητες. Επιπλέον, με τη θέσπιση νέων διατάξεων, που τροποποιούσαν τον Οργανικό Νόμο του 1868 κατά ευνοϊκό για τους χριστιανούς τρόπο, άνοιγε ο δρόμος για πιο ουσιαστικούς πειραματισμούς στον τομέα της τοπικής αυτοδιοικήσεως και ίσως μελλοντικά της διοικητικής αυτονομίας. Αν αργότερα η Πύλη επανήλθε στην τακτική των συστηματικών παραβιάσεων που αλλοίωσαν το πνεύμα και το γράμμα της συμβάσεως της Χαλέπας, αυτό δε μείωνε τη σημασία των μεταρρυθμίσεων που επιτεύχθηκαν το 1878.

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΓ', σ. 357

ΠΗΓΗ 2

I. Η Σύμβαση της Χαλέπας διεύρυνε και κατοχύρωσε τα προνόμια που είχαν κατακτήσει μέχρι τότε οι Κρήτες και έγινε στο εξής η *Magna Carta*⁴ των χριστιανών...

II. Με τη Σύμβαση της Χαλέπας η Κρήτη έγινε μια από τις πιο προνομιούχες επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας και «οι μεταρρυθμίσεις της εξασφάλισαν το είδος διοικητικής αυτονομίας που περιείχε τους σπόρους της πολιτικής αυτονομίας», όπως έγραψε ο *Gaston Arnaud-Jeanti*⁵. Φαινομενικά επικρατούσε ηρεμία στο νησί, αλλά το μουσουλμανικό στοιχείο της Κρήτης δυσανασχετούσε με τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στους χριστιανούς.

⁴ Στο κείμενο αυτό, που αποτελεί το πρώτο βήμα για την ανάπτυξη του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος στην Αγγλία, για πρώτη φορά καθορίζονταν και προστατεύονταν βασικά δικαιώματα πολιτών και έμπαιναν περιορισμοί στην αυθαιρεσία του μονάρχη βασιλιά της Αγγλίας.

⁵ G. Arnaud-Jeanti, *La Crète et la Question Crétoise*, Παρίσι 1898, σ. 10.

Όσο για την Πύλη, υπάρχει γενική ομοφωνία των ιστορικών πηγών για το γεγονός ότι ακολουθούσε πολιτική που υπέσκαπτε τη θέση του γενικού διοικητή, ενίσχυε την ένταση ανάμεσα στους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους και, γενικά, χρησιμοποιούσε κάθε συγκαλυμμένο μέσο αποδυνάμωσης των προνομίων που είχαν παραχωρηθεί στους χριστιανούς από τη Σύμβαση. Ήτα πολύ κοντά στην πραγματικότητα το σχόλιο του πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη στη συνεδρίαση της 11ης Νοεμβρίου 1896 στη Βουλή, όπου είπε ότι η Σύμβαση της Χαλέπας «ήτο πλήρης ελαττωμάτων, διότι δι' αυτής δεν ήτο δυνατόν να ανασταλή η ορμή των αδικούντων, κατωρθώθη όμως - διότι αι Μεγάλοι Δυνάμεις είχαν επινεύσει εις την συνομολόγησιν αυτής - να διατηρηθή επί ένδεκα έτη, κατά τα οποία δεν δικήθη μεν άριστα ουδέ καλώς ο κρητικός λαός, ηδυνήθη όμως να εύρη μικράν άνεσιν από των δεινών, τα οποία πρότερον υπείχεν».

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, σσ. 76, 209-210

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου⁶:

- α) Να τεκμηριώσετε την άποψη ότι «η Σύμβαση της Χαλέπας διέυρνε και κατοχύρωσε τα προνόμια που είχαν κατακτήσει μέχρι τότε οι Κρήτες».
- β) Να αξιολογήσετε τη σημασία της Σύμβασης της Χαλέπας ως ενός ενδιαμέσου σταθμού στην πορεία προς την επίλυση του Κρητικού ζητήματος.

6.

ΠΗΓΗ 1

Ψήφισμα της 25ης Ιανουαρίου 1897, στο Ακρωτήρι

Εν ονόματι του Θεού και της Πατρίδος

ΨΗΦΙΣΜΑ

«Το χορηγηθέν εις την νήσον Κρήτην πολίτευμα δια της ευμενούς προστασίας και παρεμβάσεως των Μεγαλων Δυνάμεων⁷ απεδείχθη εκ των πραγμάτων, και

⁶ Βλ. σχολικό βιβλίο σ. 194: βασικές διατάξεις του Οργανικού Νόμου (1868) - πρβλ. σχολικό βιβλίο σσ. 196-298: οι κυριότερες διατάξεις του Χάρτη της Χαλέπας.

⁷ [Παραθέτουμε συμπληρωματικά ιστορικά στοιχεία από το βιβλίο της Λ. Μακράκη *Ελευθέριος Βενιζέλος* (ό.π., σσ. 327-328 και 330-331) για την κριτική προσέγγιση της ιστορικής ύλης της συγκεκριμένης ενότητας]: Οι Δυνάμεις εξακολουθούσαν να απορρίπτουν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Η Μεγάλη Βρετανία ευνοούσε τους αγωνιζόμενους Κρητικούς, επειδή ο Salisbury είχε τη γνώμη ότι δεν ήταν δυνατό να επιβιώσει η οθωμανική αυτοκρατορία και ότι «η τακτοποίηση των εδαφών [της], όταν επήρχετο η αναπόφευκτη πτώση», έπρεπε «να έχει συντελεσθεί με τον κατά το δυνατόν ελάχιστο κίνδυνο για την ειρήνη στην Ευρώπη». Αυτό όμως δεν σήμαινε έγκριση της ένωσης. Το πολύ πολύ αυτονομία της Κρήτης. Η Αυστρία έτεινε να είναι εχθρικά τοποθετημένη απέναντι στην Ελλάδα για το θέμα της Μεγαλονήσου, αλλά ευνοϊκά για τις ελληνικές βλέψεις στο Βορρά. Προτιμούσε να δει τη Θεσσαλονίκη και την Αλβανία σε ελληνικά παρά σε ιταλικά ή σε σλαβικά χέρια. Ακριβώς το αντίθετο επιθυμούσε η Ρωσία, η οποία ήθελε να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις της Ελλάδας στο Νότο, ώστε να αναχαιπισθεί η επέκτασή της στο Βορρά. Αν ευσδώνονταν τα σχέδια της Ελλάδας για την Κρήτη, θα μπορούσε να εγερθεί θέμα αντισταθμιστικών παραχωρήσεων για τη Σερβία και τη Βουλγαρία στη Μακεδονία. Η θέση της Γερμανίας προσδιοριζόταν από την αντιπάθεια του κάιζερ Γουλιέλμου Β' για τον έλληνα βασιλέα και από την επιθυμία του να ληφθούν δραστικά μέτρα κατά της Ελλάδας, που να υποχρεώνουν

ιδίως εκ των διαδραματισθεισών και διαδραματιζομένων εν Χανίοις, εν τοις πέριξ και καθ' άπασαν την νήσον φρικαλέων σκηνών, όλως ανεφάρμοστον. Άλλη απόπειρα προς εφαρμογήν αυτού, ουδέν άλλο θα συνεπήγγοτο ειμή παράτασιν της παρούσης καταστάσεως.

Κατεδείχθη εναργώς ότι την αποτυχίαν επέφερον η αντίδρασις της Κεντρικής Κυβερνήσεως μεταχειριζομένης ως όργανα το εγχώριον Μουσουλμανικόν στοιχείον και τον στρατόν. Μη υπολειπομένης άλλης λύσεως ειμή εκείνης, ήτις αποτελεί τον διακαή, απαρασάλευτον και αμετάβλητον πόθον του χριστιανικού λαού της Κρήτης,

ΨΗΦΙΖΟΜΕΝ

Αναφερόμενοι και εις τα προηγούμενα περί ενώσεως ψηφίσματα:

Κηρύττομεν την ένωσιν⁸ της νήσου Κρήτης μετά του ελευθέρου Βασιλείου της Ελλάδος, μεθ' ου αποτελεί του λοιπού ενιαίου και αναπόσπαστου Κράτους υπό την Συνταγματικήν Βασιλείαν της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Α' και των διαδόχων αυτών.

Κηρύττομεν κατηργημένην την επί της Νήσου κυριαρχίαν του Αυτοκράτορος των Οθωμανών Σουλτάνου Χαμίτ Χαν του Β'.

Προσκαλούμεν την Α.Μ. τον Βασιλέα των Ελλήνων να καταλάβη εν ονόματι αυτού την νήσον Κρήτην.

Ανατίθεται η εκτέλεσις του παρόντος ψηφίσματος εις την ανδρείαν, αυταπάρνησιν και φιλοπατρίαν του ελευθέρου Ελληνικού Κράτους και σύμπαντος του Ελληνικού έθνους.

Ο Χριστιανικός λαός της Κρήτης επικαλείται θερμώς την ευμένειαν και φιλανθρωπίαν των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και σύμπαντος του πεπολιτισμένου κόσμου προς επιτυχίαν λύσεως, ήτις θέτει οριστικόν τέρμα εις κατάστασιν ατιμάζουσαν την ανθρωπότητα.

Οι αρχηγοί, πρόκριτοι, οπλίται και λαός του τμήματος Χανίων».

[Πηγή: Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σσ. 337-338]

τον Γεώργιο να παραιτηθεί από το θρόνο του υπέρ του γιου του Κωνσταντίνου. Με αυτόν τον τρόπο θα γινόταν βασιλιάς της Ελλάδας ο διάδοχος, που είχε παντρευτεί την αδελφή του και θα έφευγε από τη μέση ο Γεώργιος, που, κατά τη γνώμη του Γουλιέλμου, επηρεαζόταν από την Αγγλία. Η Γαλλία υποστήριζε την αυτονομία της Κρήτης υπό την επικυριαρχία του σουλτάνου.

⁸ Είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι η αναμφισβήτητη πολιτική οξυδέρκεια του Βενιζέλου τον οδήγησε στη διαπίστωση πως μια επανάσταση - ακόμη και με δηλωμένο στόχο την ένωση - ήταν μοιραίο να πιέσει τις Δυνάμεις να αναθεωρήσουν την πολιτική τους. Οι μεταβαλλόμενες διπλωματικές θέσεις τους μπορούσαν να αλλάξουν άλλη μια φορά: οποιαδήποτε αλλαγή και αν προέκυπτε, άλλωστε, θα ήταν σίγουρα ευνοϊκότερη για τους σκοπούς του Βενιζέλου. Σ' εκείνη την περίπτωση, η συνηγορία της πολιτικής στη σταδιακή μεθόδευση της ένωσης θα ισοδυναμούσε με αποδοχή της υπάρχουσας κατάστασης. Έτσι, όταν ένας αξιωματικός του αγγλικού στόλου παρατήρησε πως θα ήταν περισσότερο ενδεδειγμένη η συνεργασία με τις Μεγάλες Δυνάμεις παρά ο πραξικοπηματικός εκβιασμός τους, ο Βενιζέλος απάντησε ότι «αποτελεί αμετακίνητη πολιτική της Ευρώπης η διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης πραγμάτων, και δεν πρόκειται να κάνετε τίποτε για τις υπόδουλες φυλές, εκτός αν εμείς οι ίδιοι, παίρνοντας την πρωτοβουλία, σας υποχρεώσουμε να αντιληφθείτε ότι το να μας υποστηρίξετε στον αγώνα μας εναντίον των Τούρκων είναι το μικρότερο από τα δύο κακά». Σύμφωνα πάντοτε με τις ίδιες πηγές, ο νεαρός

αξιωματικός βρήκε το επιχείρημα αυτό αρκετά πειστικό, ώστε να γράψει στην πατρίδα του: «Που να πάρει ..., ο τύπος έχει δίκιο, και ελπίζω να μη χρειαστεί να τον τουφεκίσουμε».

ΠΗΓΗ 2

Απάντηση των Αρχηγών της Ανατολικής Κρήτης στον Άγγλο Συνταγματάρχη H. Chermiside (απορρίπτουν κατηγορηματικά τη λύση της αυτονομίας που πρότειναν για πρώτη φορά επίσημα οι Μεγάλες Δυνάμεις (17-2-1897)

«Εδοκιμάσαμεν άπαντα τα πολιτεύματα και τα προνόμια, τα οποία μας εχάρισεν η Ευρώπη, αλλ' εκ τούτων όλων ουδέν άλλο απεκομίσαμεν, παρά μόνο καταστροφάς επί καταστροφών, τας οποίας δεν ηδυνήθη η χριστιανική Ευρώπη να εμποδίση. Απηυδίσσαμεν πλέον εκ των ατυχών πειραμάτων, τα οποία αι χριστιανικαί κυβερνήσεις της Ευρώπης εφήρμοσαν κατά κόρον επί της ράχεως του δυστυχεστέρου των τυραννουμένων λαών και δια τούτο δεν θα διαπράξωμεν πλέον το έγκλημα να δεχθώμεν προνόμια και αυτονομίας, τα οποία θα μας κυλήσωσι πάλιν αύριον εις το αίμα και τας καταστροφάς, αλλά θα επιμείνωμεν μέχρις εσχάτων εις την ΕΝΩΣΙΝ ΜΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, και, ή θα επιτύχωμεν την ένωσιν ταύτην ή θα αποθάνωμεν μέχρις ενός μετά των γυναικών και των τέκνων μας, και τότε ας διαθέση η πεπολιτισμένη χριστιανική Ευρώπη την έρημον Ελληνική Κρήτην μας όπως βούλεται».

[Ιστορικό Αρχείο Δήμου Αχαρνών] (παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 202)

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις πληροφορίες του βιβλίου σας:

- α) Να παρουσιάσετε τα γεγονότα που οδήγησαν στην υπογραφή του Ψηφίσματος στο Ακρωτήρι (25-1-1897) στο οποίο διακηρύσσεται η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.
- β) Να προσδιορίσετε τους λόγους για τους οποίους οι Κρήτες τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο απορρίπτουν κατηγορηματικά την προτεινόμενη από τις Μεγάλες Δυνάμεις λύση της αυτονομίας για το Κρητικό ζήτημα εμμένοντας στην άμεση διεκδίκηση της λύσης της ένωσης.

7.

ΠΗΓΗ 1

Άμεση αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης στην απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων να προχωρήσουν σε διεθνή κατοχή της Νήσου.
Στις 3 Φεβρουαρίου 1897, ένα ελληνικό εκστρατευτικό σώμα χιλίων τριακοσίων οπλιτών και εκατό αξιωματικών, υπό τις διαταγές του υπασπιστή του βασιλέα Γεωργίου συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσσου, αποβιβάστηκε στο Κολυμπάρι, είκοσι χιλιόμετρα δυτικά από τα Χανιά, και άρχισε να προωθείται προς την πόλη κηρύσσοντας την κατάληψη του νησιού:

«...Εν ονόματι της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Α' καταλαμβάνω την Νήσον Κρήτην και κηρύσσων τούτο προς τους κατοίκους της, άνευ διακρίσεως θρησκευματος ή εθνικότητος, υπόσχομαι ... ότι θα

προστατεύσω την ζωήν, την τιμήν, την περιουσίαν και θα σεβασθώ τας θρησκευτικάς πεποιθήσεις των κατοίκων της φέρων προς αυτούς ειρήνην και ισοπολιτείαν».

Η νομιμότητα αυτής της απόβασης αμφισβητήθηκε από πολλούς εμπειρογνώμονες του Διεθνούς Δικαίου και έγινε αντικείμενο δριμύτατης κριτικής από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις⁹. Την επομένη, ο τούρκος γενικός διοικητής ανακοίνωσε ότι οι Δυνάμεις είχαν θέσει υπό την προστασία τους τις κυριότερες πόλεις της Κρήτης και ότι θα επέβαλλαν την κατάπαυση των εχθροπραξιών ακόμη και με στρατιωτική επέμβαση.

Λ. Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σσ. 341-342

ΠΗΓΗ 2

Αρχές του 1897. Βρισκόμαστε σε μια κρίσιμη καμπή της ιστορίας του νεόδμητου και ακόμα μη ολοκληρωμένου ελληνικού κράτους, μετά τις επτά διαδοχικές από το '21 επαναστάσεις του αδάμαστου κρητικού λαού.

Τότε η ελεύθερη Ελλάδα, που άδικα τόσα χρόνια έκανε υπομονή, δίχως να πετύχει την παραμικρή υποστήριξη από μίαν Ευρώπη πρόδηλα αδιάφορη, αν όχι εχθρική, αποφασίζει να τρέξει μόνη της να βοηθήσει τα κατατρεγμένα της αδέρφια, στέλνοντας το Φλεβάρη τον Πρίγκιπα Γεώργιο και τον υπασπιστή του βασιλιά συνταγματάρχη Βάσσο που, επικεφαλής ενός μικρού στρατού, αποβιβάζεται στο Κολυμπάρι Χανίων και αρχίζει επιτυχώς τον απελευθερωτικό πόλεμο. Τώρα ξυπνάει η Ευρώπη, αλλά αρνητικά, κατασταλτικά. Συναγερμός γίνεται στις Μεγάλες Δυνάμεις. Στο Βερολίνο η συγκίνηση φτάνει στο θυμό: έξαλλος ο αυτοκράτορας βρίζει τους Έλληνες, τους αποκαλεί «πειρατές» και «αυθάδη» το βασιλιά τους και ζητάει μια παραδειγματική τιμωρία εναντίον «του άθλιου μικρού λαού», καθώς τον λέει, που τόλμησε να διαταράξει την ευρωπαϊκή τάξη των πραγμάτων.

.....
Σαν εκραγεί ο ελληνοτουρκικός πόλεμος (1897), που τον είχε προΐδει από τις 22 Φεβρουαρίου, ο Jean Jaurès θα γράψει στην Dépeche de Toulouse, στις 21 Απριλίου, μια παλλόμενη συνηγορία υπέρ της Κρήτης και της Ελλάδας. Γράφει: «Εδώ και έναν αιώνα οι Κρητικοί παλεύουν εναντίον της Τουρκικής τυραννίας. Κάθε δέκα χρόνια ξεσηκώνονται και πάνω από το βραχίονα θαλάσσης που τους χωρίζει από την Ελλάδα, στέλνουν μια συγκινητική έκκληση, σε νεοελληνική γλώσσα, στους ομογενείς και ομόθρησκους αδελφούς τους. Στο έδαφος της Ελλάδας καταφεύγουν εδώ και εκατό χρόνια όλοι οι Κρητικοί πατριώτες, οι νικημένοι, οι εξόριστοι. Και επί πλέον, για την οικονομική ανάπτυξή τους, το εμπόριό τους, οι Κρητικοί έχουν ανάγκη να γλυτώσουν από τη στείρα κατοχή του Τούρκου και να συνδεθούν με την Ελληνική εθνότητα. Η Ελλάδα λοιπόν είχε το δικαίωμα να προστρέξει στη

⁹ Στο Ημερολόγιον του Ακρωτηρίου, σ. 356 και Parliamentary Papers, Turkey, αρ. 10, αρ. 144 και 130. Κατά τον Softazadé (La Crète sous la domination et la suzeraineté ottomane, Παρίσι 1902, σ. 183) η απόβαση αυτή αποτελούσε παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου, η οποία άλλωστε σχολιάστηκε δυσμενώς και από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και τους εμπειρογνώμονες του Διεθνούς Δικαίου, αλλά ο Streit, στο Revue de Droit International Public, τ. VII, 1900, υποστηρίζει ότι ήταν νόμιμη, επειδή οι τουρκικές ενέργειες είχαν απειλήσει την Ελλάδα.

βοήθεια της Κρήτης και η τοποθέτηση εναντίον της και υπέρ του Τούρκου ήταν ένα ευρωπαϊκό έγκλημα» (un crime euroréen).

Roger Milliech, «Φιλελληνικές εκδηλώσεις στη Γαλλία το 1897 στο πλευρό της επαναστατημένης Κρήτης», π. Θαλλώ, τχ. 4, Χανιά, Φθινόπωρο 1992, σσ. 26-29

ΠΗΓΗ 3

I. Ιρλανδική Γελοιογραφία

Ο Ελευθερωτής

Η Ελλάδα σπεύδει να βοηθήσει την Κρήτη. Πάνω στην πινακίδα διαβάζουμε: Απαγορεύεται η διάβαση¹⁰ (Weekly Freeman, του Δουβλίνου)

II. Ιταλική Γελοιογραφία

Ο Ειρηνικός Αποκλεισμός

¹⁰ Οι εκπρόσωποι των Δυνάμεων παρακολουθούν άπρακτοι, πίσω από την ουδέτερη ζώνη, τις σφαγές στην Κρήτη.

Η Ελλάδα: Θέλω να σταματήσω μια ένοπλη ληστεία
Η Ευρώπη: Περίμενε· εγώ θα σκοπεύω με τα κανόνια μου -για να σ' εμποδίσω να κάνει
κι εσύ μια - κι έτσι θα διατηρήσω την ειρήνη (Don Chisciotte, της Ρώμης)

III. Ολλανδική Γελοιογραφία

Κρήτη και Ελλάδα

Ο μικρός Έλληνας (σε κείνους που τον συγκρατούν):
Αφήστε με! Χτυπούν τον αδελφό μου!
(Weekblad voor Nederland)

IV. Ρουμανική Γελοιογραφία

Η Κατάσταση στην Κρήτη ¹¹

(Adeverul ilustrat, του Βουκουρεστίου)

¹¹ Ενώ ο Σουλτάνος κάνει τον ταχυδακτυλουργό με τα κομμένα κεφάλια των χριστιανών, οι Δυνάμεις φροντίζουν να απομακρύνουν το ελληνικό πλοίο. Στη σημαία του διαβάζουμε: «Για τα ανθρώπινα δικαιώματα».

[Πηγή: John Grand-Carteret, *Η Κρήτη του 1897 στη διεθνή γεωιογραφία*, ό.π., σσ. 103, 137, 148, 155]

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις γνώσεις από το βιβλίο να απαντήσετε στα ερωτήματα:

- α) Ποια στάση ακολούθησε η Ελλάδα αναφορικά με το Κρητικό Ζήτημα κατά το 1897; Ποιοι παράγοντες καθόρισαν τη στάση αυτή;
- β) Ποια ήταν η αντίδραση των Μ. Δυνάμεων στην κατάσταση που διαμορφωνόταν στο νησί κατά το 1897; Ποιο αποτέλεσμα είχε η αντίδρασή τους;

8.

ΠΗΓΗ 1

Αποδοχή της λύσης της αυτονομίας

Ο ατυχής ελληνοτουρκικός πόλεμος (8 Απριλίου - 8 Μαΐου 1897) ανάγκασε την Ελλάδα να ανακαλέσει τις δυνάμεις της από την Κρήτη (21 Απριλίου). Το κρητικό όνειρο για την ένωση είχε διαψευσθεί για μια ακόμη φορά. Οι ηγέτες της κρητικής επανάστασης αναγκάζονται τώρα να δεχθούν τη λύση της αυτονομίας, που λίγο πριν την απέρριπταν κατηγορηματικά. Σε τρεις Γενικές Συνελεύσεις, στους Αρμένους (26 Ιουνίου), στις Αρχάνες (30 Ιουλίου) και στο Μελιδόνι (16 Οκτωβρίου) αποφασίστηκε με ψηφίσματα και παρά τις εσωτερικές αντιθέσεις μεταξύ των υποστηρικτών της ένωσης και της αυτονομίας, να γίνει δεκτή η πρόταση των Μεγάλων Δυνάμεων, για τη λύση της αυτόνομης πολιτείας. Στην τρίτη Γενική Συνέλευση, της οποίας πρόεδρος ήταν ο Ιωάννης Σφακιανάκης, οι ενωτικοί συντάχθηκαν με τους αυτονομιστές και η απόφαση ήταν ομόφωνη.

Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός, τ. Β', Ηράκλειο 1988, σ. 416

ΠΗΓΗ 2

Ψήφισμα της Γενικής Συνελεύσεως των Κρητών στο Μελιδόνι (16 Οκτωβρίου 1897). Αποδοχή της λύσης της αυτονομίας

«Συνελθούσα εις πλήθουσαν συνεδρίασιν εν Μελιδονίω του Μυλοποτάμου σήμερον την 16 Οκτωβρίου του έτους 1897 και λαβούσα υπ' όψει: Ότι περατωθείσης της ελληνοτουρκικής διαφοράς δια της υπογραφής των προκαταρκτικών όρων της ειρήνης επέστη ο καιρός όπως κατά τας επανειλημμένας δηλώσεις των κ.κ. Ναυάρχων του εν Κρήτη σταθμεύοντος διεθνούς στόλου επιληφθή η Ευρώπη της οριστικής διακανονίσεως του Κρητικού ζητήματος.

Ότι κατά τας επισήμους δηλώσεις των Ευρωπαϊκών Κυβερνήσεων η εκπλήρωσις του αναλλοίωτου εθνικού πόθου των Κρητών είναι εν ταις σημεριναίς περιστάσεσιν αδύνατος.

Ότι κατά τας επισήμους προκηρύξεις των αντιπροσώπων των Ευρωπαϊκών κυβερνήσεων αι Μ. Δυνάμεις υπεσχέθησαν να εξασφαλίσωσιν εις την Κρήτην πολίτευμα αυτονομίας πλήρους και απολύτως πραγματικής προωρισμένης να

προϊκίση την νήσον με κυβέρνησιν χωριστήν υπό την υψηλήν επικυριαρχίαν του Σουλτάνου άνευ τινός αναμίξεως της Πύλης εις τας εσωτερικάς υποθέσεις του τόπου.

Δηλοί και αύθις ότι αποδέχεται την προκηρυχθείσαν ταύτην αυτονομίαν και υπόσχεται ότι θέλει συμπράξη ειλικρινώς εις την εφαρμογήν της, εάν την πραγματικότητα αυτής εξασφαλίση η κατά τας επανειλημμένας δηλώσεις των υπουργών των Μ. Δυνάμεων και των κ. Ναυάρχων επακολουθήσασα ολοσχερής απομάκρυνσις του Τουρκικού στρατού. Κρίνει δ' αναγκαίαν την προσθήκην ότι εν τούτω είναι απολύτως σύμφωνοι και σταθερώς εμμένουσιν ου μόνον πάντες ανεξαιρέτως οι αντιπρόσωποι αλλά και πάντες οι Κρήτες».

Ο Πρόεδρος (υπογραφή)	Ο Γενικός Γραμματέας (υπογραφή)
Ι. Κ. Σφακιανάκης	Νικόλαος Ζουριίδης

Οι πληρεξούσιοι
(υπογραφές)

[Πηγή: Γ. Γρυντάκης, «Η Γενική Επαναστατική Συνέλευση των Κρητών στο Μελιδόνι Μυλοποτάμου», Κρητολογικά Γράμματα, τχ. 9-10, Ρέθυμνο, Φθινόπωρο 1994, σ. 230]

ΠΗΓΗ 3

Προκήρυξη της Γενικής Συνέλευσης των Κρητών προς τον κρητικό λαό

Η Γενική Συνέλευση γνωστοποιούσε στον κρητικό λαό την απόφασή της με την ακόλουθη προκήρυξη, στις 18 Ιουλίου 1898: «Η Συνέλευσις των Κρητών εργασθείσα με παραδειγματικήν τάξιν και ομόνοιαν απεφάσισεν να δεχθεί το σχέδιον προσωρινής διοικήσεως της νήσου, το προταθέν υπό των ναυάρχων, σύμφωνα με την απόφασιν των Προστατίδων Δυνάμεων. Προς τούτο η Γενική Συνέλευσις εξέλεξε πενταμελή Εκτελεστικήν Επιτροπήν, ήτις εν συνεργασία προς το υψηλόν Συμβούλιον των Ναυάρχων θ' αναλάβη την προσωρινήν οργάνωσιν και διοίκησιν της νήσου, συμφώνως προς τους συνταχθησόμενους επί τούτω νόμους και κανονισμούς».

Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός..., ό.π., σ. 416

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του βιβλίου σας:

- α) Να παρουσιάσετε τα γεγονότα που οδήγησαν τους ηγέτες των Κρητών να αποδεχθούν τη λύση της αυτονομίας που λίγο πριν απέρριπταν κατηγορηματικά.
- β) Να σχολιάσετε το γεγονός ότι στην προκήρυξη της Γενικής Συνέλευσης (18 Ιουλίου 1898), που γνωστοποιούσε στον κρητικό λαό την απόφαση

αποδοχής της αυτονομίας, το προταθέν υπό των ναυάρχων σύστημα χαρακτηρίζεται ως «προσωρινό¹²».

¹² Οι Κρήτες αποδέχονται το προταθέν σύστημα της αυτονομίας· θεωρούν όμως το καθεστώς αυτό ως μεταβατικό και πρόσκαιρο. Η ολοκληρωτική δικαίωση των εθνικών πόθων των κατοίκων της Κρήτης θα επιτευχθεί μόνο με την ένωση του νησιού με την Ελλάδα.

9.

ΠΗΓΗ 1

Ανακοίνωση της επίσημης απόφασης των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων για την Αυτονομία της Κρήτης προς τους κατοίκους της νήσου (5/17 Μαρτίου 1897)

Κοινοποιήσις

των Ναυάρχων και Ανωτέρων Κυβερνητών των Διεθνών Στόλων

Προς

τους κατοίκους της Κρήτης

Οι υπογεγραμμένοι ανώτεροι Κυβερνήται των ναυτικών δυνάμεων της Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας, Γαλλίας, Μεγάλης Βρετανίας, Ιταλίας και Ρωσίας, εν τοις Κρητικοίς ύδασι, ενεργούντες κατά τας οδηγίας των οικείων αυτών Κυβερνήσεων, κηρύττουσι πανδήμως και γνωστοποιούσιν εις τους κατοίκους της νήσου ότι αι Μεγάλαι Δυνάμεις έχουσιν αμετάκλητον απόφασιν να εξασφαλίσωσι την πλήρη αυτονομίαν της Κρήτης, υπό την επικυριαρχίαν του Σουλτάνου.

Αλλ' εννοείται καλώς ότι οι Κρήτες θα ώσιν εντελώς απηλαγμένοι παντός ελέγχου της Πύλης όσον αφορά τας εσωτερικάς αυτών υποθέσεις.

Ασχολούμεναι πρωτίστως εις το να θεραπεύσωσι τα τον τόπον τούτον θλίβοντα δεινά και να προλάβωσι την επάνοδον αυτών, αι Δυνάμεις επεξεργάζονται, εκ συμφώνου, σύνολον μέτρων προωρισμένον να κανονίσωσι την λειτουργίαν του αυτονόμου πολιτεύματος, να επαναφέρωσι την ειρήνευσιν, να εξασφαλίσωσιν ενί εκάστω άνευ διακρίσεως φυλής ή θρησκεύματος, την ελευθερίαν, την περιφρούρησιν των περιουσιών, να διευκολύνωσι δια της επαναλήψεως των αγροτικών έργων και των συναλλαγών, την βαθμιαία ανάπτυξιν των τοπικών πόρων ούτος είναι ο υπό των Δυνάμεων προτιθέμενος σκοπός.

Αξιούσι δε όπως η γλώσσα αύτη εννοηθή καλώς παρά πάντων. Εποχή νέα άρχεται δια την Κρήτην. Ας καταθέσωσι πάντες τα όπλα. Αι Δυνάμεις ποθούν την ειρήνην και την τάξιν. Εν ανάγκη δε θα έχωσιν αρκούσαν εξουσίαν, όπως καταστήσωσι σεβαστάς τας αποφάσεις αυτών. Στηρίζονται επί της συνδρομής πάντων των κατοίκων της νήσου, Χριστιανών τε και Οθωμανών, ίνα συντελέσωσι μετ' αυτών εις την εκπλήρωσιν έργου υποσχομένου να εξασφαλίση εις τους Κρήτας την ομόνοιαν και την ευημερίαν.

Εν Σούδα τη 5/17 Μαρτίου 1897

Οι Κυβερνήται των ναυτικών διεθνών δυνάμεων

Ο Κυβερνήτης Γερμανός Κέλνερ

Ο Αντιναύαρχος Άγγλος Χ. Χάρις

Ο Αντιναύαρχος Αυστριακός Χίνκε

Ο Αντιναύαρχος Ρώσος Π. Ανδρέφ

Ο Αντιναύαρχος Γάλλος Ποτιέ

Ο Υποναύαρχος Ιταλός Κανεβάρο

(Αρχείο Δήμου Αρχανών)

[Πηγή: Θ. Δετοράκη, Σφραγίδες Κρητικής Ελευθερίας, ό.π., σ. 135]

ΠΗΓΗ 2

I. Ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού Ιω. Σφακιανάκης προς τους χριστιανούς της Κρήτης (7-9-1898): «Η στάσις μας πρέπει να είναι αυστηρώς αμυντική. Έχομεν μέγα συμφέρον να μη διαταράξωμεν την αρξαμένην ενέργειαν των Δυνάμεων, αλλά να αναμείνωμεν ησύχως το αποτέλεσμα και τότε να αποφασίσωμεν μετά ψυχραιμίας τον δρόμον που θα βαδίσωμεν...».

II. Έγγραφο του Μητροπολίτη Κρήτης Ευμένιου Ξηρουδάκη προς τον πρόξενο της Αγγλίας Sir Alfred Billioti: «...δηλούμεν τη Υμετέρα Εξαχόνητι ότι καίτοι πολυάριθμοι χριστιανοί από τοσούτων ημερών έχουσι συγκεντρωθή ενταύθα, εις ουδέν απολύτως διάβημα κατ' ουδενός μουσουλμάνου ούτε στρατιώτου ούτε πολίτου έχουσι προβή, ει και βαρέως φέρουσι και υπερμέτρως αλγούσι επί ταις του Ηρακλείου τραγικαίς σκηναίς, όπερ δεικνύει ότι βαθέως συναισθάνονται το κρίσιμον των περιστάσεων και συνάμα την απόλυτον πεποίθησιν επί την παροιμιώδη αγγλικήν αυστηρότητα και δικαιοσύνην...»

Παραθέματα σχολικού βιβλίου, σ. 205

Με βάση το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να παρουσιάσετε και να ερμηνεύσετε τη στάση της πολιτικής ηγεσίας της Κρήτης απέναντι στην κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά τη μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου (25-8-1898).

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1. Η Συνθήκη των Παρισίων (9-20 Ιανουαρίου 1869) και η σχέση της με το κρητικό ζήτημα.
2. α) Να αναφέρετε τις βασικές διατάξεις του Οργανικού Νόμου (1868) της Κρήτης.
β) Να εξηγήσετε γιατί η παραχώρηση του Οργανικού Νόμου αποτελεί σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη του κρητικού ζητήματος.
3. α) Ποιοι παράγοντες συνέβαλαν στην έκρηξη νέου επαναστατικού κινήματος στην Κρήτη το 1877-1878;
β) Πώς οργανώθηκε και πώς εξελίχθηκε η κρητική επανάσταση του 1878;
4. Να αναφέρετε τις κυριότερες διατάξεις του Χάρτη της Χαλέπας (1878) και να επισημάνετε τη σημασία τους για την εξέλιξη του κρητικού ζητήματος.

5. α) Ποιοι λόγοι συνέβαλαν στην εκδήλωση επανάστασης στην Κρήτη το 1889;
β) Ποιες συνέπειες είχε η επανάσταση του 1889 για το Κρητικό Ζήτημα;
6. Ποιος ήταν ο εμπνευστής της ιδέας της «Μεταπολιτεύσεως» και ποιες ήταν οι βασικές αρχές της νέας αυτής πολιτικής σχετικά με το Κρητικό Ζήτημα;
7. Η παραχώρηση του νέου «Οργανικού Νόμου» της Κρήτης το 1896 και οι συνέπειες της σχετικής παραχώρησης για το Κρητικό Ζήτημα.
8. Να παρουσιάσετε συνοπτικά τις εξελίξεις (1897) που οδήγησαν στην υιοθέτηση για πρώτη φορά επίσημα από τις Μεγάλες Δυνάμεις της λύσης της αυτονομίας για το Κρητικό Ζήτημα.
9. Πώς επηρέασε την εξέλιξη του Κρητικού Ζητήματος ο ατυχής ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897;
10. α) Ποια προβλήματα προέκυψαν σχετικά με τη μετάβαση της εσωτερικής διοίκησης από το σουλτανικό σύστημα στο νέο καθεστώς της αυτονομίας;
β) Ποιος ήταν ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στην επίλυση αυτών των προβλημάτων;
11. Να εξηγήσετε με ποιο τρόπο η μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου (25 Αυγούστου 1898) επέσπευσε τη λύση του κρητικού ζητήματος.

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

Συνδυασμός ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής και σύντομης απάντησης

1. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.
Τα γεγονότα της πολιορκίας και του ολοκαυτώματος της ιστορικής Μονής Αρκαδίου στην Κρήτη διαδραματίστηκαν:
 - α) κατά την έκρηξη της επανάστασης του 1821
 - β) κατά τη διάρκεια της μεγάλης κρητικής επανάστασης του 1866-69
 - γ) κατά τη διάρκεια της επανάστασης Χαιρέτη - Βασιλογεώργη (1841)
 - δ) κατά τη διάρκεια των τελευταίων επαναστάσεων (1897-1898)
- B.** Να επισημάνετε τις συνέπειες του ολοκαυτώματος της Μονής Αρκαδίου στην εξέλιξη του Κρητικού ζητήματος:

2. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.
Με τις διατάξεις της Σύμβασης της Χαλέπας (1878):
 α) κατοχυρώνονται και διευρύνονται τα προνόμια του Οργανικού Νόμου (1868)
 β) ενισχύονται τα δικαιώματα του μουσουλμανικού στοιχείου του νησιού εις βάρος του χριστιανικού στοιχείου
 γ) ανακαλούνται τα προνόμια του Οργανικού Νόμου
 δ) τίθενται σε εφαρμογή στο νησί νόμοι κατά το πρότυπο της αγγλικής νομοθεσίας
- B.** Να τεκμηριώσετε την απάντησή που χαρακτηρίσατε ορθή:

3. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.
Με το ψήφισμα της 25ης Ιανουαρίου 1897 οι επαναστάτες των Χανίων διακηρύττουν:
 α) την ίδρυση αυτόνομου κράτους υπό την εποπτεία και την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων
 β) την κατάλυση της τουρκικής κατοχής της Κρήτης και την ένωση με την Ελλάδα
 γ) τη δημιουργία ενός «νησιωτικού κράτους» υπό αγγλική προστασία
 δ) την αναγνώριση αυτόνομης πολιτείας της Κρήτης φόρου υποτελους στο Σουλτάνο
- B.** Να αναφερθείτε σύντομα στις αντιδράσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και της Ελλάδας απέναντι στην κατάσταση που διαμορφώθηκε με την υπογραφή του συγκεκριμένου ψηφίσματος:

4. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.
Η ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο του 1897 και η ανάκληση των στρατευμάτων του Τιμολέοντα Βάσσου είχε ως συνέπεια:
 α) την άμεση απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων από την Κρήτη
 β) τη χειραφέτηση του νησιού από την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων
 γ) τη σύνταξη ψηφίσματος με το οποίο κήρυτταν οι Κρήτες την ένωση με την Ελλάδα
 δ) την αποδοχή της προτεινόμενης από τις Μεγάλες Δυνάμεις λύση της αυτονομίας
- B.** Να παρουσιάσετε συνοπτικά τις κινήσεις της ευρωπαϊκής διπλωματίας για την επίλυση του Κρητικού ζητήματος κατά το 1897:

5. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.
Η τελευταία μεγάλη σφαγή Χριστιανών στην υπό τουρκική κατοχή Κρήτη έγινε:
 α) στο Ακρωτήριο, το 1897
 β) στο Αρκάδι, το 1866
 γ) στο Ηράκλειο, το 1898
 δ) στο Μελιδόνι, το 1824
- B.** Να επισημάνετε τις συνέπειες που είχε η σφαγή αυτή στην εξέλιξη του Κρητικού ζητήματος:
-
-

Ερώτηση αντιστοίχισης

Να γράψετε, στο κενό αριστερά, το γράμμα του δεδομένου της στήλης Β' που αντιστοιχεί στο δεδομένο της στήλης Α'. (Κάποια δεδομένα της στήλης Β' περισσεύουν).

Στήλη Α'	Στήλη Β'
___ Τιμολέων Βάσσος	α) διετέλεσε υποπρόξενος της Αγγλίας στο Ηράκλειο, μεταξύ των θυμάτων στις σφαγές της 25ης Αυγούστου 1897
___ Ιωάννης Φωτιάδης	β) Σφακιανός πολιτευτής, υπήρξε ο εμπνευστής της ιδέας της Μεταπολιτεύσεως
___ Μανούσος Κούνδουρος	γ) συνταγματάρχης του πυροβολικού, αποβιβάστηκε στην Κρήτη το Φεβρουάριο του 1897
___ Πρίγκιπας Γεώργιος	δ) προτάθηκε και επιβλήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις ως Ύπατος Αρμοστής Κρήτης
___ Λυσίμαχος Καλοκαιρινός	ε) χρημάτισε Γενικός Διοικητής Κρήτης ως το 1885
	στ) διορίστηκε από την Υψηλή Πύλη ως αρχηγός της κρητικής χωροφυλακής
	ζ) διετέλεσε μητροπολίτης Κρήτης

Εργασία για το σχολείο

Η Κρητική Επανάσταση (1866-1869)

I. Η διεθνής κατάσταση και οι ευσεβείς πόθοι των Κρητών

Η ελπίδα ... των Κρητικών προς τις Μ. Δυνάμεις οφειλόταν κατά πολύ στην κατάσταση που είχε δημιουργηθεί διεθνώς τότε, και που κατά τη γνώμη τους αποτελούσε πρόσφορο έδαφος στην προώθηση του ζητήματός τους. Ήδη οι τεταμένες τότε σχέσεις Αυστρίας - Πρωσίας προμήνυαν πόλεμο, ενώ αναταραχή είχε ξεσπάσει και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, εξαιτίας της ανατροπής του ηγεμόνα Αλεξ. Κούζα, της ενώσεως των δύο ηγεμονιών και της ανακηρύξεως ηγεμόνα της αρεσκέιας τους, του Καρόλου Χοεντζόλλερν, αντίθετα από τη θέληση της Τουρκίας που ετοιμαζόταν να πάρει δραστικά μέτρα εναντίον τους. Προς αποφυγή γενικότερης κρίσης ήδη από τις αρχές Μαρτίου είχε συγκληθεί διάσκεψη των Δυνάμεων στο Παρίσι για να εξετάσει το θέμα. Σ' αυτή κυρίως απέβλεπαν οι Κρητικοί, με την ελπίδα ότι θα εξέταζε και το δικό τους ζήτημα, στο οποίο ήλπιζαν ότι θα έπαιρνε ευνοϊκή θέση τόσο η ελληνική κυβέρνηση, όσο και οι τρεις μεγάλες Δυνάμεις. Ο πρόξενος άλλωστε της Ρωσίας στα Χανιά Σπ. Δενδρινός από τον Απρίλιο βρισκόταν σε στενή επαφή μαζί τους, κατευθύνοντας κατά κάποιο τρόπο τις ενέργειές τους, ενώ ο υποπρόξενος στο Ηράκλειο ... κινιόταν δραστήρια, δίνοντας υποσχέσεις για αμέριστη ρωσική βοήθεια σε περίπτωση εξεγέρσεώς τους. Η πραγματικότητα όμως και η στάση των Δυνάμεων έμελλε να είναι διαφορετική.

I.E.E., τόμος ΙΓ', σ. 254

II. Η θέση των Δυνάμεων απέναντι στο Κρητικό Ζήτημα

Η Ρωσία από την αρχή ... δείχθηκε ευνοϊκή απέναντι στην εξέγερση των χριστιανών (σημ.: Κρητική επανάσταση 1866-1869) και υποστήριζε την ένωση, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Γι' αυτήν η Κρητική επανάσταση ήταν μια ευκαιρία να απαλλαγεί από το διπλωματικό αδιέξοδο, στο οποίο είχε εμπλακεί μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, και να αναλάβει πρωτοβουλία, σύμφωνα με το ευρύτερο πρόγραμμά της, υπέρ όλων των βαλκανικών λαών. Απαραίτητη όμως θα ήταν και η σύμπραξη των δυτικών Δυνάμεων, οι διαθέσεις των οποίων δε φαίνονταν καθόλου ευμενείς. Ιδιαίτερα η Αγγλία ήταν φανατική υπέρμαχος του status quo της Ανατολικής Μεσογείου, επειδή τα αποικιακά της συμφέροντα απαιτούσαν την ελεύθερη διάβαση προς τις Ινδίες. Με την προοπτική μάλιστα της διανοίξεως της Διώρυγας του Σουέζ, η Κρήτη αποτελούσε γι' αυτήν στρατηγικότατο σημείο. Σ' αυτή τη γραμμή με ελάχιστες αποκλίσεις κινήθηκε ... σε όλη τη διάρκεια της επαναστάσεως. Λιγότερο υπέρμαχος του status quo της περιοχής ήταν η Γαλλία, που απέβλεπε όμως στην ενίσχυση της επιρροής της στην Αίγυπτο. Αργότερα, στην προσπάθειά

της να στερεώσει τη θέση της στην Ευρώπη (μετά το τέλος του αυστροπρωσικού πολέμου και την αύξηση της δύναμης της Πρωσίας), ευθυγραμμίστηκε για μικρό διάστημα προς τη Ρωσία, ελπίζοντας στη συνδρομή της ή τουλάχιστον στην ουδετερότητά της σε ενδεχόμενο πόλεμό της με την Πρωσία. Σύντομα όμως επανήλθε στην αρχική της πολιτική, που στην περίπτωση της Κρήτης θα συμβάδιζε με τις αγγλικές απόψεις.

Με αυτό άλλωστε το πνεύμα πολιτεύθηκαν και οι πρόξενοι των δύο αυτών Δυνάμεων στα Χανιά ... Οι άλλες δυνάμεις, Αυστρία, ΗΠΑ και Ιταλία, δεν έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο Κρητικό Ζήτημα. Ωστόσο η προσωπική πρωτοβουλία και παρέμβαση κατά κύριο λόγο του Αμερικανού πρόξενου στα Χανιά *W. Stillman*, αλλά και του Ιταλού συναδέλφου του *E. Colucci*, επανειλημμένα ωφέλησαν τους Κρητικούς.

I.E.E., τόμος ΙΓ', σσ. 254-255

III. Η θέση της κυβερνήσεως Μπενιζέλου Ρούφου απέναντι στο Κρητικό Ζήτημα

Υπόμνημα του Υπουργού Εξωτερικών Σπ. Βαλαωρίτη προς τον Έλληνα πρόξενο στα Χανιά *N. Σακόπουλο* (16 Απριλίου 1866):

«Εις την παρούσαν των πραγμάτων κατάστασιν εν Ευρώπη και Ανατολή, παν κίνημα απερίσκεπτον εν Κρήτη έσεται αναμφιβόλως καταστρεπτικόν. Οι Κρήτες ... πρέπει μεγάλως να προσέξωσι μη παρασυρθώσιν εις κίνημά τι τοιούτον, είτε εκ κακής εκτιμήσεως της ενεστώσης πολιτικής καταστάσεως της Ευρώπης, είτε εξ ασυνέτων συμβουλών και προτροπών ανθρώπων, ανυπομόνων και εξημμένων...»

Παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 189

Με αφετηρία τα παραθέματα να συζητήσετε στην τάξη:

- α) για τη διεθνή κατάσταση και τους ευσεβείς πόθους των Κρητών στις παραμονές της έκρηξης της μεγάλης επανάστασης του 1866-1869.
- β) τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στο Κρητικό ζήτημα κατά τη χρονική αυτή περίοδο.
- γ) τη στάση που τήρησαν οι Μ. Δυνάμεις απέναντι στο Κρητικό ζήτημα κατά τη διάρκεια της Κρητικής Επανάστασης (1866-1869).

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

Απόσπασμα από το υπόμνημα Green¹³ («Memorandum relative to the island of Candia 1821-1862»)

Το ενδιαφέρον της Αγγλίας για την Κρήτη

«Προκειμένου να αντιληφθεί κανείς τη μεγάλη αξία της νήσου Κρήτης ως ναυτικής κτήσης και στρατηγικής θέσης, αρκεί να ρίξει τη ματιά του στο χάρτη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που εκδηλώνει έντονο ενδιαφέρον για τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης στο νησί. Η Κρήτη αντιπροσωπεύει το «κλειδί για το ελληνικό Αρχιπέλαγος» και, ως εκ τούτου, σε περίπτωση κατοχής της από εχθρική (προς την Οθωμανική αυτοκρατορία) δύναμη θα χρησίμευε ως βάση και ορμητήριο για ναυτικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον της Τουρκίας. Επιπλέον η Κρήτη αποτελεί το συνδετικό κρίκο μεταξύ των ευρωπαϊκών περιοχών της Αυτοκρατορίας και της Αιγύπτου, με την οποία η επικοινωνία από τη θάλασσα θα παρεμποδισθεί ή, τουλάχιστον, θα καταστεί επικίνδυνη, εάν το νησί περιέλθει στην κατοχή δύναμης μη φιλικής προς αυτή. Από τη μεριά της η Ελλάδα θεωρούσε το νησί, εξαιτίας της γειτνίασής του με τις ακτές της, ως διαρκή απειλή και αδύνατο σημείο, για τους λόγους που αναφέρονται σε απόσπασμα από το υπόμνημα της Γερουσίας προς το Λεοπόλδο (10 Απριλίου 1830):

«Με τον αποκλεισμό της Κρήτης από το Ελληνικό Κράτος, το Αρχιπέλαγος παραμένει αφύλακτο από τη μεριά της Αφρικής και ως εκ τούτου το ελληνικό κράτος υποχρεούται να διατηρεί σταθερά αξιόλογη ναυτική δύναμη».

Όσον αφορά το ενδιαφέρον της Αγγλίας για την Κρήτη, σημειώνεται ότι η Βρετανική Κυβέρνηση ανέκαθεν απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στην κατοχή της Κρήτης από την Υψηλή Πύλη. Το έντονο ενδιαφέρον της Αγγλίας για την Κρήτη είναι στενά συνυφασμένο με τη στρατηγική θέση του νησιού για τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων που οδηγούσαν στην Ινδία. Εξαιτίας της γεωγραφικής του θέσης, μαζί με το Γιβραλτάρ, τη Μάλτα και την Κύπρο, το

¹³ Ο αγώνας του 1866 πήρε απροκάλυπτα επαναστατικό χαρακτήρα στις 21/2 Σεπτεμβρίου 1866, όταν η Γενική Συνέλευση των Κρητών κήρυξε την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Το γεγονός αυτό έθετε και επίσημα για μια ακόμα φορά το κρητικό ζήτημα στην ευρωπαϊκή διπλωματία. Το Foreign Office διέταξε τότε να συνταχθεί ένα υπόμνημα με το ιστορικό του ζητήματος αυτού για την ενημέρωση των αρμοδίων οργάνων του. Το υπόμνημα, το οποίο έχει τον τίτλο «Memorandum relative to the island of Candia, 1821-1862» και χρονολογία 14/26 Σεπτεμβρίου 1866, συντάχθηκε από τον τότε Υποδιευθυντή της βιβλιοθήκης (Sub-Librarian) του Foreign Office Alfred Scrimshire Green... Το υπόμνημα Green τυπώθηκε σε τεύχος 28 σελίδων, με τον τίτλο "Printed for the use of the Foreign Office. September 26, 1866. Confidential. Memorandum relative to the island of Candia, 1821-1862. Foreign Office, September 26, 1866", δε δημοσιεύθηκε όμως, δεδομένου ότι δεν κυκλοφόρησε στο κοινό παρά χρησιμοποιήθηκε μόνο από το Foreign Office σαν «εμπιστευτικό έντυπο» («confidential print»).

νησί αποτελεί μια σειρά από ισχυρές θέσεις¹⁴ που εξασφάλιζαν στην Αγγλία τις προσβάσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Κρήτη και η Κύπρος, ειδικότερα, έχουν επανειλημμένα χαρακτηριστεί ως «τα κλειδιά της Αιγύπτου...».

[Πηγή: Ελ. Πρεβελάκη, «Το Κρητικό Ζήτημα, 1821-1862», Κρητικά Χρονικά, 21, 1969, σσ. 59-60]

ΠΗΓΗ 2

Στροφή της Κρήτης προς την Αγγλία

Η Κρήτη, στον αγώνα της για την ένωση με την Ελλάδα, είχε ήδη από το 1830 αναγνωρίσει την αξία της συνδρομής των τριών μεγάλων δυνάμεων, καθώς και τα οφέλη που ήταν δυνατόν να προκύψουν από τον ανταγωνισμό τους. Έτσι στις επαναστάσεις της επικαλέστηκε τη βοήθειά τους. Στις περιπτώσεις όμως που μια συλλογική ενέργεια εκ μέρους τους δεν παρουσιαζόταν πραγματοποιήσιμη, αποκλίνοντας από το παραπάνω σχήμα, στράφηκε μερικές φορές αποκλειστικά προς μία δύναμη και κατά κύριο λόγο προς την Αγγλία. Η κατά καιρούς στροφή της Κρήτης προς την Αγγλία εξηγείται, εκτός από τις πολιτικές συνθήκες, από την ισχυρή ναυτική παρουσία της τελευταίας στη Μεσόγειο, από την επιρροή που ασκούσε στην Πύλη, από το προηγούμενο του 1825, όταν η Ελλάδα ζήτησε την αγγλική προστασία, και μετά το 1864 από την παραχώρηση των Ιόνιων Νησιών. Η πολιτική αυτή της Κρήτης αποδοκιμάστηκε τις περισσότερες φορές από την Ελλάδα, από φόβο μήπως η επέμβαση μιας μόνο ευρωπαϊκής δύναμης αποβή στην πραγματικότητα κηδεμονία ασύμφορη προς τις εθνικές επιδιώξεις.

Οι παραπάνω κινήσεις εκδηλώθηκαν πριν από την επανάσταση του 1821 και εξακολούθησαν με αυξανόμενη ένταση σε όλα τα στάδια που διάνυσε το νησί μέχρι την ένωσή του. Το 1806 η Αγγλία, μετά από ρωσική πρόταση, αντιμετώπισε για πρώτη φορά το ενδεχόμενο να κρατήσει υπό την κυριαρχία της την Κρήτη, αλλά μόνο σε περίπτωση διαλύσεως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1820 η φήμη ότι συγκεντρώθηκαν αγγλικά πολεμικά πλοία στη Μάλτα προοριζόμενα κατά της Κρήτης ανησύχησε σοβαρά τον Πασά του Ηρακλείου. Οι περιπέτειες του νησιού μέχρι το 1840 ανάγκασαν τους Χριστιανούς κατοίκους του να πάρουν την πρωτοβουλία της προσφυγής προς την Αγγλία. Η σοβαρότερη προσπάθεια προς το σκοπό αυτό έγινε το 1838, όταν ο αρχιμανδρίτης Μισαήλ Αποστολίδης πρότεινε στην Αγγλία να καταλάβει το νησί ή να το θέση υπό την προστασία της.

Από το 1841 μέχρι το 1866 η Αγγλία τοποθετήθηκε και πάλι στο επίκεντρο της προσοχής των δυνάμεων, γιατί προώθησε κατά καιρούς για την Κρήτη το σχήμα της ηγεμονίας υπό Χριστιανό Διοικητή, σύμφωνα με το πολιτικό της πρόγραμμα να ευνοή τις μεταρρυθμίσεις εκείνες που ικανοποιώντας τις δυσαρεστημένες χριστιανικές μειονότητες του Οθωμανικού κράτους ενίσχυσαν την κλονισμένη τουρκική θέση και ελάττωναν ταυτόχρονα τις ευκαιρίες για ρωσική διείσδυση.

Κ. Καλλιτάκη, «Αγγλία και Κρήτη, 1868», Κρητικά χρονικά, 25, 1973, σσ. 230-231

¹⁴ Η Αγγλία προσάρτησε το Γιβραλτάρ το 1704, τη Μάλτα το 1800, την Κύπρο το 1878 και τη Διώρυγα του Σουέζ το 1882.

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις γνώσεις σας από το βιβλίο:

- α) Να εξηγήσετε το ενδιαφέρον της Αγγλίας για την Κρήτη.
- β) Να επισημάνετε και να αναλύσετε τους λόγους για τους οποίους η Κρήτη επικαλείται περιστασιακά (στο διάστημα από το 1841 - 1866) τη βοήθεια της Αγγλίας για την επίλυση του Κρητικού Ζητήματος.

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

Οι επαναστάσεις του 1878 στη Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία, Κρήτη

Χάρτης του σχολικού βιβλίου, σ. 197

ΠΗΓΗ 2

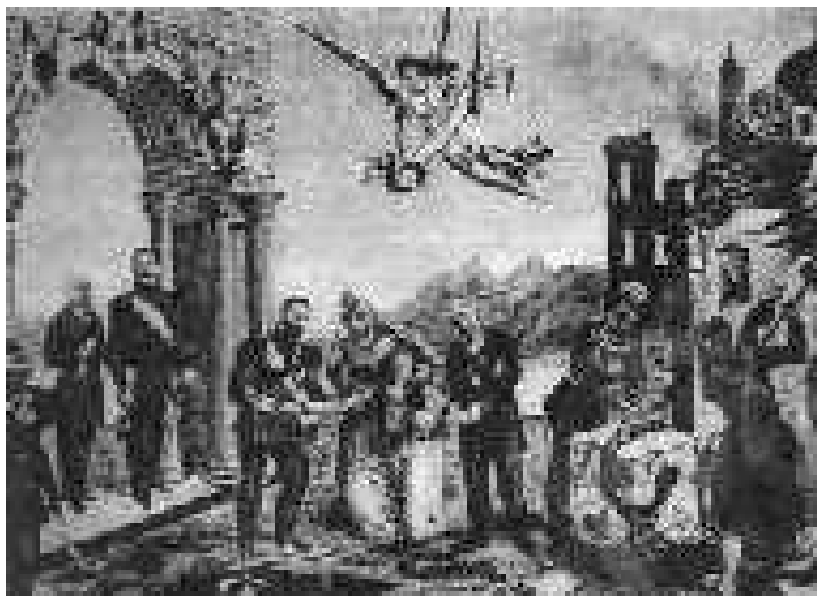
Στα χρόνια που ακολούθησαν τη Μεγάλη Επανάσταση (1866-1869), άλλα, περισσότερο επείγοντα θέματα απασχόλησαν τις Μεγάλες Δυνάμεις στη Δύση: ο πόλεμος μεταξύ Αυστρίας και Πρωσίας το 1866, μεταξύ Γαλλίας και Πρωσίας, η ήττα του Ναπολέοντα Γ΄ στο Sedan το 1870, η ίδρυση της β΄ γερμανικής αυτοκρατορίας το 1871. Το αποτέλεσμα ήταν ότι, χωρίς διεθνή επιτήρηση και πίεση, δεν εφαρμόστηκε από την Τουρκία ο Οργανικός Νόμος στην Κρήτη. Στο μεταξύ υπήρχαν σημαντικές εξελίξεις και στα Βαλκάνια. Το 1870 η Υψηλή Πύλη δέχτηκε την ίδρυση αυτοκέφαλης εκκλησίας στη Βουλγαρία, ενέργεια που παραχωρούσε στους Βούλγαρους δική τους εκκλησιαστική ιεραρχία και αναγνώριζε την ανεξαρτησία τους από το ελληνικό πατριαρχείο. Η ίδρυση του βουλγαρικού εκκλησιαστικού εξαρχάτου επέτρεπε πια στις κοινότητες της Μακεδονίας να προσχωρούν στη δικαιοδοσία του αντί της δικαιοδοσίας του πατριαρχείου, εφόσον αυτό αποφασιζόταν από τα δύο τρίτα του πληθυσμού τους. Ύστερα από αυτό, οι Έλληνες άρχισαν να θεωρούν τις σλαβικές βλέψεις στη Μακεδονία εξίσου απειλητικές με τη συνέχιση της οθωμανικής κυριαρχίας στην Κρήτη. Όταν ... εξεγέρθηκαν οι Σλάβοι στα Βαλκάνια (Ιούλιος 1875-Μάιος 1877) και η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο στην Πύλη (Απρίλιος 1877), η κυβέρνηση Κουμουνδούρου δεν ήταν δυνατόν να περιοριστεί στο ρόλο παρατηρητή. Όχι μόνον ενθάρρυνε τους Κρήτες να ξεσηκωθούν, αλλά έστειλε και στρατεύματα στο Βορρά για να ενισχύσουν εξεγέρσεις στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Η ελληνική κινητοποίηση, ωστόσο, πραγματοποιήθηκε με τόσο μεγάλη βραδύτητα, ώστε συνέπεσε με την ανακωχή μεταξύ Ρώσων και Τούρκων. Έτσι ο ελληνικός στρατός υποχρεώθηκε να αποσυρθεί από τα οθωμανικά εδάφη.

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σσ. 92-94.

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο του παραθέματος και τις σχετικές πληροφορίες του βιβλίου σας, να συζητήσετε στην τάξη για τις συνθήκες που συνέβαλαν στην έκρηξη της επανάστασης του 1878 στην Κρήτη.

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

Λιθογραφία (σχολικό βιβλίο, σ. 206)

ΠΗΓΗ 2

Το γεγονός της αλλαγής καθεστώτος στην Κρήτη με την άφιξη του Γεωργίου εξεικονίζεται και σε λαϊκή λιθογραφία που έχει τον τίτλο «Η Ανάσταση της Κρήτης». Οι ελληνικές λαϊκές λιθογραφίες ιστορικών και επικαίρων γεγονότων εμφανίστηκαν περίπου το 1840, εξελίχθηκαν στη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα και του Γεωργίου Α΄, παρουσίασαν τη μεγαλύτερη διάδοση και ακμή το 1912-13, και έκλιναν προς τη δύση τους μετά το 1914, για να εξαφανιστούν με το μοιραίο έτος της μικρασιατικής καταστροφής. Η λαϊκή εικόνα είχε την ιδιότητα να περιγράφει στο λαό τα σημαντικά γεγονότα με μέσα παραστατικά για πολύ μακρό διάστημα, μεγαλύτερο από την πρόσκαιρη διάρκεια της εφημερίδας, που είχε άλλωστε τόσο περιορισμένη διάδοση.

Η εικόνα που περιγράφουμε είναι έγχρωμη λιθογραφία, διαστάσεων 0,65 Χ 0,50, και εκδόθηκε από το αθηναϊκό βιβλιοπωλείο Δράκου Παπαδημητρίου. Βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο και έχει δημοσιευθεί από τον Ι. Μελετόπουλο. Στην εικόνα παριστάνεται αλληγορικά με πάθος και δραματικότητα η αλλαγή που γίνεται στις τύχες της Κρήτης με το διορισμό του Πρίγκιπα Γεωργίου. Στο κέντρο της εικόνας ο Τσάρος Νικόλαος Β΄ (1894-1917) που είχε τραγικό τέλος κατά τη Ρωσική επανάσταση, ο Γάλλος

Πρόεδρος της Δημοκρατίας Φέλιξ Φωρ (1895-1899) και η Βικτωρία της Αγγλίας (1837-1901) στηρίζουν την Κρήτη με τη μορφή νεαρής γυναίκας να απελευθερωθεί από τα δεσμά της και να σηκωθεί από την πτώση της. Κάτω πεταμένα τα σύμβολα της τουρκικής κυριαρχίας και Θηριωδίας, ενώ από επάνω ο άγγελος φέρνει στη γη το χαρούμενο μήνυμα της ελευθερίας της Κρήτης. Αριστερά του κέντρου μαρμάρινη αψίδα με τις σημαίες και τους θυρεούς των Μ. Δυνάμεων και της Κρητικής Πολιτείας. Κάτω από την αψίδα, στην οποία αναγράφονται τα έτη των κρητικών επαναστάσεων, εικονίζονται ο Σουλτάνος Αβδούλ Χαμήτ Β΄ (1876-1909), καθώς παρακολουθεί άπρακτος και αδύνατος τα γινόμενα, ο κρητικός πολιτικός Ιωάννης Σφακιανάκης, που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στα γεγονότα που διαδραματίζονται στην Κρήτη την εποχή αυτή, και ο Αρμοστής των Δυνάμεων Πρίγκιπας Γεώργιος (1898-1906). Δεξιά σπλισμένος Κρητικός συντρίβει τα δεσμά, ενώ τον βοηθά στο έργο του ο βασιλιάς της Ιταλίας Ουμβέρτος (1878-1900). Η πράξη αυτή δίπλα στα ερείπια παίρνει το νόημα της δικαίωσης του κρητικού αγώνα. Η εντύπωση από την αντίθεση της αψίδας της νίκης και των ερειπίων είναι συγκλονιστική. Οι Ευρωπαίοι ηγεμόνες της εικόνας είναι οι ηγεμόνες των Δυνάμεων που συμμετείχαν στο διεθνές στρατό κατοχής της Κρήτης και είχαν χωρίσει το νησί σε τέσσερις διοικητικούς τομείς, τον ιταλικό των Χανίων, το ρωσικό του Ρεθύμνου, τον αγγλικό του Ηρακλείου και το γαλλικό του Λασιθίου. Οι ξένες στρατιωτικές δυνάμεις έμειναν στην Κρήτη ως το 1909. Χρόνος κατασκευής της εικόνας είναι το τέλος του 1898 ή οι αρχές του 1899, πριν από το θάνατο του Γάλλου Προέδρου Φωρ.

Η παράσταση κόρης που σηκώνεται μόνη της ή με τη βοήθεια άλλων από τα ερείπια, σύμβολο της Ελλάδας ή περιοχής της που αποκτά ελευθερία, δεν είναι καινούργια στη λαϊκή εικονογραφία.

.....
(Μία) εικόνα πλησιέστερη προς τον τύπο της εικόνας που σχολιάζεται, πολύ διαδεδομένη στην εποχή της, παριστάνει την Ελλάδα ρακένδυτη κόρη, που προσπαθούν να τη σηκώσουν από τα ερείπια ο Ρήγας και ο Κοραΐς. Οι λαϊκοί τεχνίτες βρήκαν επιτυχημένη την ιδέα και χρησιμοποίησαν αργότερα πολλές φορές την αρχική αυτή σύνθεση, προσαρμόζοντάς την στα σύγχρονα πρόσωπα και γεγονότα κι εμπλουτίζοντάς την με στοιχεία που της έδιναν πανηγυρικό χαρακτήρα...

Αρ. Π. Στεργέλλη, «Σχολιασμός της Λιθογραφίας 'Η Ανάστασις της Κρήτης' (1898)»,
Πεπραγμένα Ε΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, τ. Γ΄,
Ηράκλειο 1985, σσ. 192-197

Με τη βοήθεια του παραθέματος, να προβείτε στην «ανάγνωση» και το σχολιασμό της σχετικής Λιθογραφίας που απεικονίζει το γεγονός της αλλαγής του καθεστώτος στην Κρήτη το 1898.

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

Εικόνα σχολικού βιβλίου, σ. 175

Το ελληνικό στρατόπεδο του Ακρωτηρίου, κατά το βομβαρδισμό του από τις Μ. Δυνάμεις και τους Τούρκους, το Φεβρουάριο του 1897

ΠΗΓΗ 2

Ι. Το επεισόδιο της σημαίας παρουσιάζεται τόσο σημαντικό ώστε το Ημερολόγιον του Ακρωτηρίου να του αφιερώνει πέντε ολόκληρες σελίδες. Χωρίς να καταγράφει προηγούμενες προειδοποιητικές βολές, το κείμενο αναφέρει:

«Αίφνης ενώ η προσοχή πάντων ήτο εστραμμένη προς το μέρος της μάχης περί ώραν 3½ μ.μ. δοθέντος του συνθήματος εκ της έξωθι του λιμένος Χανίων ορμούσης Ιταλικής Ναυαρχίδος, τρομεροί πυροβολισμοί ακούονται εκπεμπόμενοι εκ των έξωθεν του λιμένος Χανίων ορμούντων πολεμικών πλοίων των Μεγάλων Δυνάμεων και χάλαζα μύδρων διαφόρου μεγέθους, από 12 μέχρι 26 εκατοστών διαμετρήματος, λίαν ευστόχως διευθυνόμενων ήρξατο

πίπτουσα κατά των χαρακωμάτων, των οικιών και της θέσεως όπου ίστατο η Ελληνική σημαία εν Προφήτη Ηλία, μέχρι των Κορακίων, Πιθαρίου, Αρωνίου και διαφόρων άλλων σημείων. Το θέαμα ήτο φοβερόν και μεγαλοπρεπώς απαίσιον. Οι πυροβολισμοί ομοιάζοντες με βροντάς οίαι ακούγονται μόνον όταν πίπτουσι κεραυνοί, εδόνουν ισχυρότατα τον αέρα, αι βολιδοφόροι οβίδες εκρηγνύμεναι επροξένουν κρότον φρικωδέστερον των πυροβολισμών, διεκρίνοντο δ' ευκρινέστατα τα μελανά τεμάχια αυτών εκρηγνύμενα εις τον αέρα και περιβαλλόμενα υπό βαθέως ερυθράς φλογός μετά μεγάλου καπνού. Η ηχώ των κρότων τούτων πολλαπλασιαζομένη δια των αυλών των ορέων του Ακρωτηρίου επλήρου φρίκης τους κατοίκους μέχρι των φαράγγων και δρυμών της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Γουβερνέτου και των κορυφών του όρους Ριζοσκλώπου, όπου κατέφυγον πολλά γυναικόπαιδα. Οι μύδροι πίπτοντες ανέσκαπτον βαθύτατα την γην εξεγείροντες νέφη κονιορτού χωμάτων και λίθων αναμεμιγμένων μετά καπνού. Τα αποτελέσματα της πτώσεως ήσαν φοβερά. Μια οικία εν Κορακιάς δια μιας και μόνης βολής κατέπεσε και βράχοι ογκώδεις εθρυμματίστηκαν. Περί τους 60 μύδροι ερρίφθησαν κατά των Χριστιανών υπό της Χριστιανικής Ευρώπης, οι δε Τούρκοι επωφεληθέντες της ανελπίστου δι' αυτούς ευκαιρίας, εξηκολούθουν ζωηρότερον διασταυρούντες τους αστόχους μύδρους των μετά των Χριστιανικών Ευρωπαίων κατά των δυστυχών Χριστιανών. Την στιγμήν εκείνην αληθής διεξήγετο πάλη γιγάντων, αλλά κατά τίνος; Κατ' ασθενούς παιδίου. Η δραξ εκείνη των ανδρών ηγωνίζετο κατά των συνησπισμένων Δυνάμεων της Ευρώπης και της Τουρκίας...

Τεμάχιον σφαίρας κατέρριψε την σημαίαν, αλλ' ο γενναίος οπλαρχηγός Μιχ. Καλορίζικος διέταξε ν' αναστήλωσιν αυτήν. Πάραυτα ο ατρόμητος οπλίτης Σπύρος Καγιαλεδάκης εν τω μέσω της χαλάζης των βολιδοφόρων οβίδων ήρπασε τον κοντόν και ανεστήλωσε την σημαίαν εις την προτέραν αυτής θέσιν. Οι επί του καταστρώματος της Ύδρας Έλληνες αξιωματικοί και λοιποί θεαταί, οίπινες μετ' αγωνίας και μεγίστης ψυχικής συγκινήσεως παρηκολούθουν τον βομβαρδισμόν, εξερράγησαν εις ζητωκραυγάς και χειροκροτήματα επί τω συγκινητικώ θεάματι της τοσαύτης γενναιότητος των ολίγων εκείνων προμάχων του Προφήτου Ηλιού. Το επεισόδιον τούτο έχυσε βάλαμον παραμυθίας εις την μεγίστην λύπην ην επροξένει το αποτρόπαιον θέαμα της Χριστιανικής αντισταυροφορίας και επλήρωσε δίκαιας υπερηφανείας τας καρδίας των γενναίων αξιωματικών και του πληρώματος εν γένει της Ύδρας. Δυο Ιταλοί ανταποκριταί ευρεθέντες κατ' εκείνην την στιγμήν επί του καταστρώματος της Ύδρας εξεδήλωσαν επίσης τον θαυμασμόν των, έλεγον δι' ότι παρηγορούντο διότι τα ιταλικά πολεμικά δεν συμμετέσχον της επαισχύντου πράξεως του βομβαρδισμού, δεν εύρον όμως λόγους να δικαιολογήσωσι το ότι ο Ιταλός Ναύαρχος έδωκε το σύνθημα του βομβαρδισμού. Μικρόν μετά την αναστήλωσιν της σημαίας το πυρ της μάχης κατέπαυσε, ταυτοχρόνως δ' εσίγησαν και τα Ευρωπαϊκά τηλεβόλα.

.....
II. Αυτό που συντάραξε την Ευρώπη και προκάλεσε τον αποτροπιασμό των φιλελεύθερων συνειδήσεων σε όλο τον κόσμο ήταν ο σκανδαλώδης βομβαρδισμός μιας μικρής χριστιανικής δύναμης, που αγωνιζόταν να αποτινάξει τον μουσουλμανικό ζυγό, από τους ομοθρήσκους της και

υποτιθέμενους υπερασπιστές της. Με τον τίτλο «Το Κρητικό ζήτημα: Επαναστατική έκκληση στην Ευρώπη», οι Times του Λονδίνου της 22ας Φεβρουαρίου τύπωσαν μια ολόκληρη σελίδα με τα γεγονότα της Κρήτης από ανταποκρίσεις των συντακτών τους σε όλα τα κράτη της Ευρώπης και, στο φύλλο της 19ης Μαρτίου του 1897, δημοσίευσαν σχόλιο για την οξύτατη έκθεση του Gladstone για το Ανατολικό ζήτημα:

«Αυτή η κατάσταση δεν οφείλεται σε 'αναζωπύρωση του αγωνιστικού πνεύματος και του σθένους' στους κόλπους των συμμάχων, ούτε στη δράση που ανέλαβε κάποιο από τα μεγάλα κράτη, τα οποία διαθέτουν απεριόριστα μέσα και ισχυρά όπλα. Οφείλεται ολοκληρωτικά στην Ελλάδα, αυτόν τον 'Δαβίδ' τον αντιμετώπιζε με έξι Γολιάθ' και, οτιδήποτε προκύψει από το σημερινό χάος θα καταγραφεί στο ενεργητικό αυτής της μικρής χώρας και μόνον».

Και η γαλλική εφημερίδα *Le Temps* δημοσίευσε στο φύλλο της 26ης Φεβρουαρίου ότι ο Gladstone εξέφρασε στον ανταποκριτή της στις Κάννες την αγανάκτησή του για την ενέργεια των Δυνάμεων.

Ο αντίκτυπος του βομβαρδισμού διέσχισε τον Ατλαντικό ωκεανό και στις Ηνωμένες Πολιτείες έγιναν συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας για τις ενέργειες των Μεγάλων Δυνάμεων, συμπαράστασης και συμπάθειας για τους αγωνιζόμενους Κρητικούς. Μερικοί τίτλοι των *New York Times* δίνουν μια ιδέα για τη γενική συγκίνηση: «Οι έλληνες μάχιμοι καλούνται στην πατρίδα τους. Ο [έλληνας] πρόξενος στη Νέα Υόρκη κατακρίνεται γιατί δεν παρέχει άδεια μετάβασης», «Συγκέντρωση συμπαράστασης προς την Ελλάδα στο Hyde Park», «Συγκέντρωση στην πόλη της Νέας Υόρκης. Ο πρόξενος επικρίνεται». Ο ανταποκριτής του πρακτορείου *Reuter* στην Αθήνα μετέδιδε:

«Η είδηση του βομβαρδισμού του στρατοπέδου των κρητών στασιαστών προκάλεσε εδώ μεγάλη συγκίνηση. Οι τοπικές εφημερίδες χαρακτηρίζουν την επίθεση 'Ανατροπή του Ναυαρίνου' ... Μεγάλη συγκέντρωση διαμαρτυρίας πραγματοποιήθηκε σήμερα εδώ για να διαδηλωθεί η αγανάκτηση κατά της ενέργειας των ξένων πολεμικών πλοίων που έβαλαν κατά των στασιαστών. Υψώθηκαν φωνές υπέρ του πολέμου και ομιλητές δήλωσαν ότι η χώρα ήταν αποφασισμένη περισσότερο παρά ποτέ να θυσιάσει το αίμα και τους πόρους της για να συνδράμει την Κρήτη...»

Και ο γάλλος υπουργός εξωτερικών *Gabriel Hanotaux* δήλωνε παραστατικά:

«Επιτέλους άνοιξαν οι υδατοφράκτες των υβριστικών χαρκατηρισμών στη Γαλλική Βουλή, ο σουλτάνος απεκλήθη 'αιμοσταγής σουλτάνος' και ολόκληρη η μακροχρόνια ιστορία φρικαλεοτήτων, που έγιναν τώρα θέμα συζήτησης της Ευρώπης, έχει πλέον τεκμηριωθεί με άφθονα και συγκεκριμένα παραδείγματα...»

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σσ. 92-94.

Με τη βοήθεια του παραθέματος, να προσεγγίσετε το γεγονός του βομβαρδισμού του Ακρωτηρίου από τις Μ. Δυνάμεις και τους Τούρκους, το Φεβρουάριο του 1897 και να επισημάνετε: α) την απήχηση που είχε το γεγονός αυτό στη διεθνή κοινή γνώμη και β) τη σημασία του στην εξέλιξη του Κρητικού Ζητήματος.

Εργασία για το σχολείο

I. Οι αιματηρές εξεγέρσεις (του Κρητικού λαού) έχουν ιστορηθεί από λαϊκούς ποιητές, έχουν τραγουδηθεί στα ριζίτικα τραγούδια, και περιγράφονται ολοζώντανες από μυθιστοριογράφους όπως ο Καζαντζάκης και ο Πρεβελάκης, οι οποίοι καταγράφουν με αριστουργηματικό τρόπο τα φυσικά, φυλετικά, θρησκευτικά και κοινωνικά δεδομένα¹⁵ τους. Μέχρι τον καιρό του Ελευθέρου Βενιζέλου όλες κατέληξαν σε αποτυχία· συνθέτουν όμως για πάντα μια μοναδική ιστορία αίματος και ηρωισμού, μύθου και θελκτικού παραμυθιού.

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σσ. 69-70

II. Η Ιστορία και τα χρονικά μπορεί να μας αφηγούνται τους Κρητικούς αγώνες με τη λιπή περιγραφή που μπορεί βέβαια να γίνεται ζύμη για τη φαντασία, όμως ένα μυθιστόρημα που κινείται ανάμεσα στα πραγματικά γεγονότα και τις μυθικές προεκτάσεις τους κατορθώνει το θαύμα να δίνει στην Ιστορία ζωή. Μέσα στο έργο του ο Καζαντζάκης ανασταίνει όλη την Κρήτη της εποχής εκείνης, από τους επώνυμους καπεταναίους, μέχρι όλο εκείνο το ανθρωπολόι: μεστωμένοι άντρες και παλικάρια, γυναίκες και παιδιά, ζευγάδες και τσοπάνηδες, φαμελίτες, πιστοί της γης και θαλασσινοί, δάσκαλοι και καλόγεροι καμαλισμένοι από τη φωτιά, ηγούμενοι και Μητροπολίτες, μπαρούτι και ντουφέκια. Βέβαια, κάποτε υπερβάλλει, αλλά ίσως η υπερβολή να είναι γνησιότερη από την πραγματικότητα στην περιοχή της Τέχνης. Είναι η ποιητική μετάπλαση της ιστορικής μνήμης.

.....
Γενικότερα μπορεί να πει κανείς ότι ο Καζαντζάκης (Καπετάν Μιχάλης, Ο Χριστός ξανασταυρώνεται, Αναφορά στο Γκρέκο) και ο Παντελής Πρεβελάκης (Χρονικό μιας πολιτείας, Παντέρμη Κρήτη, Ηφαίστειο) έδωσαν έργα που μπορεί να αναπληρώσουν το ιστορικό δημοτικό τραγούδι της άλλης Ελλάδας αλλά και να δώσουν πλήθος από ιστορικές ειδήσεις.

Κων. Σπ. Μαστρογιαννάκης, «Ο 'Καπετάν Μιχάλης' του Καζαντζάκη ως ιστορική πηγή για το Μεγάλο Κάστρο», *Διάλογος* (περιοδική έκδοση της Ένωσης Φιλολόγων Νομού Ηρακλείου), τχ. 11-12, Ηράκλειο, Απρίλιος 1993, σ. 118

Οι μαθητές μπορούν να μελετήσουν ένα από τα αναφερόμενα έργα του Ν. Καζαντζάκη ή του Π. Πρεβελάκη με κριτήρια ιστορικά και να παρουσιάσουν στην τάξη εισήγηση με σχετικό θέμα.

¹⁵ Η εξέγερση του 1889 περιγράφεται από τον Ν. Καζαντζάκη στο βιβλίο του «Ο Καπετάν Μιχάλης», το οποίο είναι η πραγματική ιστορία του πατέρα του συγγραφέα, που πολέμησε στην εξέγερση εκείνη. Στην «Παντέρμη Κρήτη», ο Π. Πρεβελάκης αναφέρεται στην εξέγερση του 1866-69 και στο τρίτομο έργο του «Ο Κρητικός» παρουσιάζει την ιστορία των κρητικών εξεγέρσεων από τα μέσα του αιώνα μέχρι το 1910· ο τρίτος τόμος, «Η Πολιτεία», παρουσιάζει τον Βενιζέλο.

Συμπληρωματικά Κείμενα

Συμπληρωματικό κείμενο 1

ΤΑ ΦΙΛΟΚΡΗΤΙΚΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ VICTOR HUGO ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1866-1869. ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ

Από το 1866 που άρχισε η Επανάσταση, μέχρι το τέλος της, ο V. Hugo παρεμβαίνει με τις επιστολές του αφού δεχθεί προηγουμένως πέντε «Εκκλήσεις» από διάφορα άτομα (Κρήτη - Αθήνα), τα οποία τον παρακαλούν να επέμβει...

.....
Τα γεγονότα του 1866 στην Κρήτη συγκλονίζουν την Ευρώπη και την ψυχή του. Το ολοκαύτωμα ιδιαίτερα του Αρκαδίου θα αποτελέσει το έναυσμα της αλληλογραφίας του με τους επαναστάτες. Γνωρίζει πολύ καλά την πολιτική των ευρωπαϊκών δυνάμεων και πιο πολύ της πατρίδας του. Έτσι, ενώ ο γαλλικός λαός βλέπει με συμπάθεια το εθνικό απελευθερωτικό κίνημα των Κρητικών και οι Γάλλοι εθελοντές πολεμούν στο πλευρό των Κρητικών, η γαλλική κυβέρνηση ακολουθεί άλλη τακτική. Αυτό θα επισημανθεί από τον V. Hugo, που θα πει:

«Αλίμονο! Οι κυβερνήσεις που λέγονται πολιτισμένες σωμαίνου, συνωμοτούν με τη σιωπή τους εναντίον της Κρήτης (...)

Συγκινήθηκε -το Παρίσι- απ' την Ελλάδα (του 1821) και δεν συγκινείται απ' την Κρήτη που είναι Ελλάδα. Εδώ και σαράντα χρόνια τα Ψαρά το είχαν ξεσηκώσει: σήμερα το Αρκάδι το αφήνει αδιάφορο. Κι όμως πρόκειται για τον ίδιο ηρωισμό, για την ίδια υπόθεση, για το ίδιο δίκιο...»

Έτσι το μόνο όπλο που του μένει είναι η ηθική συμπαράσταση στους αγωνιζόμενους και η προσπάθεια αφύπνισης της κοινής γνώμης για το δίκιο των επαναστατών. Γνωρίζει πολύ καλά πως έχει να αντιμετωπίσει μια αδιάφορη κοινή γνώμη ή ανενήμερη. Απευθύνεται για το θέμα της Κρήτης όπου μπορεί, ακόμη και στην Αμερικανική Κυβέρνηση. Γράφει:

«Τον 18ο αιώνα η Γαλλία απελευθέρωσε την Αμερική ... Απελευθερώστε την Κρήτη και σας δίνουμε εξόφληση της οφειλής σας. Πληρώνοντας στην Ελλάδα, είναι το ίδιο σαν να πληρώνετε στη Γαλλία...»

Στην Τεργέστη, η ονομαστή εφημερίδα αυτής της εποχής «Ημέρα» (Le Jour) του Αναστ. Βυζαντίου καθώς και η «Κλειώ» (Clio) του Διον. Θερσανού, φιλοξενούν άρθρα και επιστολές για το Κρητικό ζήτημα, βαθιά χαραγμένα στη μνήμη των Ελλήνων. Ειδικότερα η πρώτη (Ημέρα), χαρακτηριζόταν από πάθος και πατριωτισμό και δεν έπαυε να υπενθυμίζει στην Ευρώπη να πράξει το καθήκον της απέναντι στην Κρήτη, στα άρθρα της του Δεκεμβρίου του 1866. Στον υπέρ της Κρήτης αγώνα, μπαίνει κι ο V. Hugo από τις στήλες της εφημερίδας «Κλειώ», όταν

για πρώτη έκκλησή του απευθύνεται απ' την Αθήνα. Γράφει το Δεκέμβριο του 1866:

«Έκκληση φτάνει απ' την Αθήνα. Η πόλη του Αισχύλου και του Φειδία με καλεί, φωνάζουν το όνομά μου. Ποιος είμαι εγώ για να 'χω τέτοια τιμή; Ένα τίποτε εδώ, είμ' ένας νικημένος! Και ποιοι εκείνοι που σε μένα απευθύνονται; Οι νικητές του αύριο.

Γενναίοι μου Κρήτες, μπορεί να 'στε τώρα στη σκλαβιά, όμως η νίκη έρχεται... Κι αν ακόμη σας συντρίψουν τώρα, ο θρίαμβος σας περιμένει. Ο θάνατος, η κραυγή διαμαρτυρίας· κι αυτή πάλι μια δύναμη. Τα ισχυρά κράτη πού 'ναι εναντίον σας -συνασπισμοί της τυφλής βίας και των προκατειλημμένων αντιλήψεων- λέω, πως ετούτες οι παλιές τυραννίες των όπλων, έχουν κύριο γνώρισμά τους την ευκολία με την οποία διαλύονται! Όχι, ποτέ κανείς δεν θα σας θεωρήσει νικημένους! κι αν ακόμη κατασταλεί η Επανάστασή σας, οι αρχές της δεν θα καταλυθούν. Τελεσμένα γεγονότα δεν υπάρχουν! Μόνο το δίκιο υπάρχει! Λες και κύματα τα γεγονότα σκεπάζουν το δίκιο, μα τούτο ξαναβγαίνει στην επιφάνεια. Κρήτες, Έλληνες, έχετε με το μέρος σας το δίκιο κι έχετε τη λογική. Γιατί μυαλό ανθρώπου δεν μπορεί να το χωρέσει πως είναι δυνατόν να υπάρχει πασάς Τούρκος στην Κρήτη. Γιατί εκείνο που ισχύει για την Ιταλία, πρέπει να εφαρμοστεί και στην Ελλάδα. Δεν νοείται επιστροφή της Βενετίας στην Ιταλία, χωρίς ταυτόχρονα να επιστραφεί κι η Κρήτη στην Ελλάδα. Δεν μπορεί τα ίδια κέντρα εξουσίας να λένε «ναι» στη μια περίπτωση και «όχι» στην άλλη...

Ζήτημα Κρητικό εφεξής θα υπάρχει. Και τούτο θα λυθεί σαν όλα τα προβλήματα του αιώνα μας, μόνο με την απελευθέρωση της Κρήτης, (μόνο) με την Ελλάδα ακέραιη...» (V. Hugo)

.....
Στις 17 Φεβρουαρίου του 1867 ο V. Hugo απαντά [σε νέα] έκκληση των Κρητικών με το παρακάτω γράμμα του στην εφημερίδα «Clío»:

«Γράφοντας ετούτες τις γραμμές, υπακούω στην εντολή που έρχεται από ψηλά· μια εντολή αγωνίας. Η Ελλάδα μου απευθύνει και δεύτερη έκκληση: μια επιστολή που φθάνει απ' το πεδίο των επαναστατών, απ' τον Ομαλό της Κυδωνίας, βαμμένη με το αίμα των μαρτύρων και γραμμένη μέσα σε ερείπια και νεκρούς. Είναι γεμάτη από την πνοή της λευτεριάς και της ευγένειας. Εντολή ηρωική, έχει σαν επικεφαλίδα της τον τίτλο: «Ο λαός της Κρήτης στον V. Hugo». Μου λέει: «Συνέχισε αυτό που άρχισες!».

Συνεχίζω κι αφού το θέλει η Κρήτη που ξεψυχάει, ξαναπαίρνω το λόγο...

Ας δούμε λοιπόν σε ποιο σημείο βρίσκεται η Επανάσταση στην Κρήτη. Να τα γεγονότα: Όχι, η επανάσταση δεν έσβησε. Της στερήσανε τους κάμπους, μα έχει τα βουνά δικά της. Ζει και στέλνει εκκλήσεις, ζητά βοήθεια. Γιατί επαναστάτησαν οι Κρητικοί; Επειδή ο Θεός τους χάρισε την πιο όμορφη πατρίδα του κόσμου, κι οι Τούρκοι την κατάντησαν την πιο άθλια, γιατί έχει σοδειά, μα όχι εμπόριο, έχει πόλεις αλλά όχι δρόμους, χωριά κι όχι σοκάκια, λιμάνια κι όχι ταρσανάδες, ποτάμια χωρίς γέφυρες, παιδιά χωρίς σχολεία, δικαιώματα αλλά όχι νόμους, τον ήλιο αλλά όχι το φως. Οι Τούρκοι σκόρπισαν

παντού το σκοτάδι. Ξεσηκώθηκαν γιατί η Κρήτη είναι Ελλάδα κι όχι Τουρκία, γιατί ο ξένος ζυγός δεν υποφέρεται, γιατί ο δυνάστης, όταν η ράτσα του είναι τέτοια, είναι απαίσιος, δεν υποφέρεται. Γιατί ένας κατακτητής που μέσα του φωλιάζει η βαρβαρότητα, δεν μπορεί να 'ναι δεκτός στην πατρίδα του Μίνωα και του Ετέαρχου. Γιατί, θα ξεσηκωνόσουν κι εσύ Γαλλία!

Η Κρήτη, και με το δίκιο της, ξεσηκώθηκε! Τι έφερε τούτος ο ξεσηκωμός; Θα σας το πω: Μέχρις τις 3 του Γενάρη -1867- τέσσερις μάχες απ' τις οποίες οι 3 νικηφόρες, στον Αποκόρωνα, το Βαφέ και το Καστέλλι, και μια περίλαμπρη ήττα, το Αρκάδι. Τώρα το νησί είναι κομμένο στα δύο, μισό οι Τούρκοι και μισό οι Έλληνες· με γραμμή επιχειρήσεων που ξεκινά απ' τ' Ασκύφου και Ρόκοι, από Κίσαμο - Λασίθι μέχρι και Ιεράπετρα. Στριμωγμένοι εδώ και 6 βδομάδες οι Τούρκοι απ' τους Επαναστάτες δεν είχαν παρά μερικά σημεία στις ακτές και τη δυτική πλευρά του Ψηλορείτη... Την ώρα εκείνη το τιμωρό χέρι της Ευρώπης θα μπορούσε να είχε σώσει την Κάντια (Κρήτη).

Μα η Ευρώπη δεν είχε, λέει, καιρό. Ήτανε κάποιος «γάμος» κι αυτή κοιτάζε το «χορό»! Τι κάνουν οι λεγόμενες πολιτισμένες Κυβερνήσεις; Τι περιμένουν; Ψιθυρίζουν: «Υπομονή! Κάνουμε διαπραγματεύσεις! Διαπραγματεύσεις!» Και την ίδια ώρα ξεριζώνονται οι ελιές και οι καστανιές, γκρεμίζονται τα ελαιοτριβεία, καίγονται τα χωριά και οι σοδειές, στέλνονται πληθυσμοί στα βουνά να πεθάνουν απ' την πείνα και το κρύο, αποκεφαλίζονται οι άντρες, απαγχονίζονται οι γεροντότεροι ... Την ίδια ώρα, που λέτε «Υπομονή», οι Τούρκοι μπαίνουν στις Μουρνιές όπου μονάχα γυναίκες και παιδιά υπάρχουν, δίπλα σε σωρούς πτωμάτων ανδρών και παιδιών. Και η κοινή γνώμη; Τι κάνει; Τι λέει; Τίποτε! Μεταστρέφεται από άλλους. Τι τα θέλετε; Αυτές οι καταστροφές είναι κακότυχες γιατί δεν είναι της «μόδας». Δυστυχώς.

Βασιλιάδες! Μια λέξη σας και σώθηκε τούτος ο λαός. Μια λέξη πες Ευρώπη και γρήγορα. Μα για τι είστε λοιπόν ικανοί, αν όχι και γι' αυτό; Μα όχι! Σωπαίνετε και θέλετε κι οι άλλοι να σωπαίνουν. Απαγορεύεται να αναφέρεται κανείς στην Κρήτη. Αυτό συνίσταται. Και τούτη η συνωμοσία, είναι η πιο αισχρή απ' όλες: είναι η συνωμοσία της σιωπής. Αλλά ο κεραυνός δεν ξεκινά απ' τη σιωπή. Θα 'ρθει από ψηλά και στην πολιτική τη γλώσσα, ο κεραυνός πια ονομάζεται Επανάσταση.

V. Hugo»

.....
Ο V. Hugo γνωρίζει τα γεγονότα στο Αρκάδι με όλες τις διασταυρωμένες πληροφορίες, λεπτομέρειες. Γράφει λοιπόν στην «Clio» τον Μάρτη του 1867 (ή το Φλεβάρη):

«Γνωστή η λέξη Αρκάδι, όχι όμως κι ό,τι έγινε εκεί. Να, με διασταυρωμένες πληροφορίες, λεπτομέρειες άγνωστες στο κοινό.

Στο Αρκάδι -μοναστήρι, κάτω απ' το βουνό Ίδη, κτισμένο απ' τον Ηράκλειο- 16.000 Τούρκοι έκαναν έφοδο, εναντίον 197 ανδρών και 343 γυναικοπαίδων. Οι Τούρκοι έχουν 26 πυροβόλα και 2 βομβιδοβόλα, οι Έλληνες μονάχα 240 ντουφέκια. Η μάχη κρατάει δυο μέρες και δυο νύχτες. Το μοναστήρι δέχεται 1.200 οβίδες! Γκρεμίζεται ένας τοίχος απ' όπου μπαίνουν οι Τούρκοι. Οι

Έλληνες συνεχίζουν τη μάχη και 150 ντουφέκια αχρηστεύονται. Ο αγώνας κρατά άλλες 6 ώρες στα κελιά και τις σκάλες. Νεκροί 2.000 κείτονται στην αυλή. Στο τέλος κάθε αντίσταση στομώνεται βίαια. Μυρμήγκια αναρίθμητα οι Τούρκοι, γεμίζουν την αυλή: μονάχα μια κάμαρα έμεινε αμπαρωμένη: η μπαρουταποθήκη. Και στο χώρο αυτό, κοντά στο Ιερό, ανάμεσα σε γυναικόπαιδα, νεαρός ιερωμένος, ο ηγούμενος Γαβριήλ, 84 ετών, προσεύχεται! Έξω σκοτώνονται οι πατεράδες των παιδιών και οι άντρες των γυναικών ... Τσεκουριές στην πόρτα, που υποχωρεί και πέφτει. Ο ηγούμενος πιάνει ένα δαυλί, ρίχνει μια ματιά στα γυναικόπαιδα, γέρνει το δαυλό στη μπαρούτη και γίνονται αθάνατοι όλοι.

Θεϊκιά τρομερή επέμβαση, η έκρηξη, έρχεται να βοηθήσει τους νικημένους, η αγωνία του θανάτου γίνεται θρίαμβος και η ηρωική Μονή που σαν κάστρο αγωνίστηκε, σβήνει σαν ηφαίστειο. Δεν έχει να ζηλέψει τίποτε απ' το έπος των Ψαρών κι ούτε κάτι απ' τη λαμπρότητα του Μεσολογγιού...» (V. Hugo)

Είναι γεγονός πως όλα αυτά σιγά-σιγά συντελούν στο ν' αφυπνισθούν ο κυβερνήσεις.

Τρίτη έκκληση γίνεται στον ποιητή, το 1869 απ' τον Βολουδάκη μετά την προδοσία της δυτικής διπλωματίας, να μεσολαβήσει στην Αμερική. Κι ο G. Flourens τον βεβαιώνει, σαν αντιπρόσωπος του κρητικού λαού:

«Την ημέρα που η ελεύθερη σημαία θα κυματίσει πάνω στα λυτρωμένα Χανιά, θα εγκαινιάσουμε την ελευθερία μας, στήνοντας εκεί το άγαλμά σας».

Κι ο V. Hugo τονίζει μεταξύ άλλων:

«Η υπόθεση της Κρήτης είναι υπόθεση της Ελλάδας και η υπόθεση της Ελλάδας είναι υπόθεση της Ευρώπης...»

Στ. Γ. Καλαϊτζόγλου, «Τα φιλοκρητικά αισθήματα του Victor Hugo κατά την επανάσταση του 1866-1869. Οι επιστολές του», π. Θαλλώ (περιοδική έκδοση του Συνδέσμου Φιλολόγων Ν. Χανίων), τχ. 3, Φθινόπωρο 1991, Χανιά, σσ. 170-180

Συμπληρωματικό κείμενο 2

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΑΠΟ ΤΟ 1878 ΕΩΣ ΤΟ 1889 ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ [ΚΑΡΑΒΑΝΑΔΕΣ - ΞΥΠΟΛΗΤΟΙ]

Από το 1878 οι Κρήτες είχαν διαιρεθεί σε δύο μεγάλα κόμματα, τους Συντηρητικούς ή Καραβανάδες, και τους Φιλελεύθερους ή Ξυπόλητους¹⁶. Τα κόμματα αυτά δεν διέφεραν στις απόψεις τους για τα εθνικά θέματα και στις επιδιώξεις τους, όπως η ένωση με την Ελλάδα, είχαν όμως διαφορετικούς πολιτικούς προσανατολισμούς. Η

¹⁶ Το πολιτικό παρατσούκλι «Καραβανάδες» υποδήλωνε ότι οι συντηρητικοί απομυζούσαν τα δημόσια κονδύλια, ενώ το «Ξυπόλητοι» υπαινισσόταν την ανέχεια των φιλελευθέρων. Την εξήγηση αυτή πρόσφερε στη συγγραφέα ο εγγονός του Αντώνιου Μιχελιδάκη, του ανθρώπου που επινόησε τις δύο αυτές ονομασίες των πολιτικών παρατάξεων της Κρήτης.

περιγραφή των λόγων ύπαρξης, των σταδίων εξέλιξης, της ιδεολογίας και των διαφορών τους από τον Βενιζέλο παρουσιάζει ενδιαφέρον:

«Πασίγνωστον και ανεπίδεκτον συζητήσεως είναι ότι, όσον αφορά τον διάπυρον του Κρητικού Λαού πόθον προς εθνικήν αυτού αποκατάστασιν, ουδεμία ποτέ υπήρξεν, υπάρχει, ή μέλλει να υπάρξη διαφωνία μεταξύ των Κρητών. Η ιστορία αυτού και οι ποταμοί των αιμάτων και τα ολοκαυτώματα, άτινα, υπέρ του ιδεώδους αυτού τούτου, προθύμως πάντοτε προσήνεγκεν, εισίν οι διαπρύσιοι τούτου μάρτυρες. Η διαίρεσις, λοιπόν, των γνωμών των εκ Κρήτη πολιτευομένων περιστρέφεται εις λόγους αποκλειστικώς σχετιζομένους προς την καθεστηκυίαν εσωτερικήν τάξιν και τον τρόπο της δράσεως, προς σκοπιμωτέραν λειτουργίαν του διέποντος την Νήσον πολιτεύματος και ασφαλεστέραν επίτευξιν του κοινώς επιδιωκομένου ιδεώδους. Η διαίρεσις, άλλως τε, αύτη των γνωμών είναι φυσικωτάτη εν παντί, οπωσδήποτε κοινοβουλευτικώ πολιτεύματι και μάάλιστα παρά Λαώ υπεράγαν ζωηρώ και παραλλήλως σχεδόν τω ελευθέρω Ελληνικώ Λαώ υπό πνευματικήν έποψιν αναπτυσσομένω, κοινάς δ' έχουντι μετ' αυτού τας πλείστας σχεδόν αρετάς και κακίας.

.....
Η μόνη θετική διάκρισις, ην μεταξύ των δυο παλαιουσών μερίδων ηδύνατό τις να βεβαιώση, ην, ότι η μία, εκ των ζωτικωτέρων στοιχείων του τόπου εξ υπαρχής συγκειμένη... ελάμβανε πάντοτε την πρωτοβουλίαν, εδεικνυτο ζωηροτέρα της άλλης, εξετίθετο περισσότερο εις την μήνιν της Κυβερνήσεως και δια τούτο υπ' αυτής κατεδιώκετο και κατασυνετριβετο, ει και πλειστάκις πλειοψηφήσασα, ενώ η ετέρα, πλειότερα συντηρητικά στοιχεία, κατ' αρχάς, περιέχουσα, απαρτιζομένη δ' εν πολλοίς εκ προσώπων δρασάντων εν τω παρελθόντι, μάλλον επιφυλακτική και του παρόντος εχομένη, εχρησίμευσεν ως κανονιστικόν τι όργανον της ορμητικής δυνάμεως της ετέρας.

Έτερον χαρακτηριστικόν της πρώτης είναι, ότι επρωτοστάτησε και ηγωνίσθη, πάντοτε, εν τη Βουλή υπέρ διαφόρων μεταρρυθμίσεων... και απετελείτο υπό των μάλλον ανεπτυγμένων. Εν τοιαύτη των πραγμάτων καταστάσει, λίαν φυσικόν είναι, ότι ζωηρά μερίς διεξεδίκησε μεν υπέρ εαυτής τον τίτλον της προοδευτικής ή φιλελευθέρας, απέδωκε δε τον τίτλον της συντηρητικής εις την ετέραν, εξ ου και αύτη έμεινεν ευχαριστημένη, άνευ τινός διαμαρτυρίας αποδεξαμένη τούτον. Ούτος δ' είναι ο μόνος λόγος της διαιρέσεως των Κρητών εις Φιλελευθέρους και Συντηρητικούς, όρου προς διάκρισιν, μάλλον, ή προς ουσιαστικώτερόν τινα χαρακτηρισμόν των μερίδων χρησιμεύοντος.

.....
Από την άλλη μεριά παρατηρεί ότι η αρχή του ανταγωνισμού ανάμεσα στα δύο κόμματα οφειλόταν, ως ένα βαθμό, στο εκλογικό σύστημα του 1878, και γράφει πως:

«... το ήμισυ των Βουλευτών ανανεούτο κατ' έτος, εκλεγομένων υπό εκλεκτόρων, Δημογερόντων καλουμένων, εκλεγομένων και τούτων δι' ελαττωματικωτάτου και ανομοιομόρφου συστήματος, όπερ έδιδε χώραν εις

πλείστα εκλογικά όργανα. Εξ ου η εκάστοτε Βουλή δεν εξεπροσώπει ούτε την γησίαν, ούτε την ταυτόχρονον εκδήλωσιν της βουλήσεως της χώρας».

Έτσι, σύμφωνα πάντοτε με τον Βενιζέλο, παρά την ευεργετική έναρξη του κοινοβουλευτισμού το 1878, ο κομματικός ανταγωνισμός οξύνθηκε εξαιτίας των ελαττωμάτων του εκλογικού συστήματος, το οποίο έσυρε τους Κρήτες σε μια αέναη εκλογική αναμέτρηση και, στην ουσία, αντικαθιστούσε τους παλιούς θρησκευτικούς ανταγωνισμούς με κομματικούς, στους οποίους οι μουσουλμάνοι διαμοιράζονταν μεταξύ των δύο παρατάξεων των χριστιανών. Στις αναμετρήσεις για την απόκτηση θέσης και την κατάκτηση της εξουσίας, τα ουσιαστικά συμφέροντα της Κρήτης παραμελούνταν, τα οικονομικά οδηγούνταν στο χάος και η εκάστοτε χαμένη παράταξη ραδιουργούσε εναντίον του γενικού διοικητή και συνωμοτούσε με τους εχθρούς στην Κωνσταντινούπολη.

Λ. Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σσ. 216-220